

Rondom Schokland is het verenigingsorgaan van de *Vrienden van Schokland*, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Lelystad onder nr. 40059053.

BESTUUR VRIENDEN VAN SCHOKLAND

Voorzitter

Harrie Scholtmeijer; tel. 0527 620490

Secretaris

Corry Hendrix-Mocking; tel. 0527 652771
Oud Emmeloorderweg 18, 8308 PK Nagele
E-mail: fam.hendrix@hetnet.nl

Penningmeester

David Roemers; tel. 06 14 57 82 36

Ledenadministratie

Theo Hersevoort; tel. 0527 613 740
Orionstraat 15, 8303 AT Emmeloord
E-mail: t.v.hersevoort@ziggo.nl

Overige leden

Berend Jan Grotenhuis

Adviseur

Henk Kloosterman; Museum Schokland,
Telefoon: 0527 251396

REDACTIE RONDOM SCHOKLAND

Redactie-adres

Hans Hollestelle; tel. 038 3329944
Scheerling 199; 8265 GG Kampen
E-mail: redactie@VvS-Schokland.nl

Overige leden

Leen van Duivenboden, Leo Kaan;
Harrie Scholtmeijer.

CONTACTPERSONEN

R. Rijs, *Stichting het Flevo-landschap*
B. van Tilburg, *RCE Lelystad*
contactadres: *Nieuw Land Erfgoedcentrum*

CULTUURHISTORISCHE INFORMATIE

www.VvS-Schokland.nl
www.schokland.nl
www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl
www.flevolandbovenwater.nl

www.flevolandschap.nl

CONTRIBUTIE

Volwassenen € 15,-; huisgenootleden € 5,-;
jeugdleden € 3,75.

ING-Bank: NL30INGB0001179970 of
Rabobank: NL75RABO034 6556 813
t.n.v. Penningmeester VvS te Emmeloord.
Beëindiging lidmaatschap schriftelijk vóór
1 september van het lopende jaar.

In dit nummer:

► Vereniging

Beste *Vrienden* 2
Redactie

Lezingen seizoen 2015 3
Corry Hendrix

Nieuwe multimedia expositie in Museum Schokland:
'Woest en Ledig' 5
Henk Kloosterman

Activiteiten van Het Flevo-landschap 6
Jos Huijzer

Het jaarlijks reisje: Wy gean nei De Lemmer!
Jos Komen 8

Algemene Ledenvergadering: Jaarvergadering
met: Willy Schutte 9
Corry Hendrix

Jaarverslag 10
Corry Hendrix

Financieel Jaarverslag 14
David Roemers

Het *Genootschap Flevo* 16
Marika Gauthier

Gerrit Daniël van der Heide Prijs 2015 18
Harrie Scholtmeijer

► Artikelen

'Meneer pastoor' en de ontruiming
van Schokland 19
Aaldert Pol

Huis van wind en zee 26
Floor Koedam

Van Kirkham naar Krakov 27
Bill Cottam (deel 6 uit 7)

ISSN 2214-2215

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de auteursrechten voor de illustraties en foto's te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Artikelen voor het lentenummer dienen uiterlijk op 1 mei 2015 bij de redactie binnen te zijn.

VOORJAAR 2015

Beste Vrienden

Voor u ligt de Voorjaarseditie van *Rondom Schokland*. Traditiegetrouw wordt het eerste nummer van elk nieuw jaar gevuld met de jaarstukken: het Jaarverslag van de Secretaris en het Financiële Jaarverslag van de Penningmeester. Ook is er weer een oproep voor de Jaarvergadering op donderdag 16 april in Museum Schokland

Voorts is opgenomen de uitnodiging voor het Jaarlijkse Reize van de vereniging *Vrienden van Schokland*. Leden van onze vereniging mogen niet-leden uitnodigen mee te gaan. Een mooiere introductie van onze vereniging kunnen we niet bieden!

Aaldert Pol heeft in deze editie een artikel over de briefwisseling tussen Pastoor Ter Schouw van Schokland en de Aartsbisschop Joannis Zwijsen.

Er is een gedicht van Floor Koedam opgenomen in deze editie. Een ode aan het kunstwerk bij de Ketelbrug dat in de volksmond het "Ketelhuisje" is gaan heten.

We sluiten deze editie 51-1 van *Rondom Schokland* af met deel 6 uit het verhaal van Bill Cottam die in januari 1944, 71 jaar geleden, in een *Lancaster* bommenwerper neerstortte bij Marknesse maar dankzij zijn parachute overleefde.

Saskia van der Made-Potuyt, dochter van de oer-fotograaf van de Rijksdienst schonk ons een exemplaar van het herdenkingsbord dat werd uitgereikt aan alle werknemers van de *Rijksdienst* bij het afscheidsdiner van Bouwmeester A.D. van Eck op 1 december 1964, net 50 jaar geleden.

Veel leesplezier

Hans Hollestelle

Donderdagavond- en zondagmiddaglezingen in het seizoen 2014-2015

Corry Hendrix

In het lopende lezingenseizoen wordt tot en met april 2015 door de vereniging Vrienden van Schokland weer een serie lezingen georganiseerd op zondagmiddagen (15:00 uur) in Museum Schokland en op donderdagavonden (20:00 uur) in de kelderzaal van de Nieuw Jeruzalemkerk in Emmeloord.

Alle lezingen zijn voor onze leden gratis toegankelijk. Niet-leden betalen de entree van het Museum Schokland of van de Nieuw Jeruzalemkerk. U bent ook dit seizoen weer van harte uitgenodigd voor de lezingencyclus van de vereniging Vrienden van Schokland.

Zondagmiddag 22 februari 2015
om 15:00 uur in Museum Schokland.
Ed Voigt met een lezing over
Dr.Ir. Cornelis Lely. De naam van

Lely wordt vereenzelvigd met de Zuiderzeewerken, maar hij heeft veel meer voor ons land en de rest van de wereld betekend. Enige tijd geleden heeft Ed Voigt het dagboek van Lely ontdekt over zijn reis in 1928 naar de VS waar hij voor 11 universiteiten lezingen gaf over zijn plannen aangaande de Zuiderzee. Lely was tussen 1902-1905 gouverneur in Suriname waar, onder zijn leiding, de Lawa-spoorweg werd aangelegd. In 1921 was Lely op het Congres der Volkerenbond (latere VN) in Barcelona. Het jaar daarna, in 1922, maakte Lely een verkenningreis over verbreding van het Suezkanaal in Egypte/Palestina. Ed Voigt brengt Cornelis Lely met een lezing en een aantal presentatiepanelen onder de aandacht.

*Cornelis Lely
(1854 - 1929)*

Bron: www.canonnoordoostolder.nl

AGGENDA

*Het monument bij
"Woeste Hoeve" opgericht
voor de 116 op 8 maart 1945
gefusilleerde personen.
Het monument is gemaakt
door Tirza Verrips.
Bron nl.wikipedia.org*

Donderdagavond 19 maart 2015

om 20:00 uur in de kelderzaal van de Nieuw Jeruzalemkerk in Emmeloord. **Richard Schuurman:** over zijn boek "Spoor naar Woeste Hoeve".

Schuurman heeft zijn zoektocht naar de Poolse *Mustang*-piloot Czeslaw Oberdak beschreven in een fascinerend boek. Czeslaw Oberdak kwam op 30 mei 1944 iets ten zuiden van Ommen bij Dalmsholte neer na een motorstoring in zijn escorterende gevechtsvliegtuig. In het boek leidt het spoor langs onderduikadressen en het geeft een gedetailleerde beschrijving van de hulp die de Ondergrondse gaf aan de verschillende categorieën mensen die niet meer de straat op konden – Joden, mannen die zich onttrokken aan de *Arbeitseinsatz* en neergekomen geallieerde piloten. Het boek vertelt over een Sinterklaasfeest in Amsterdam dat op Czeslaw Oberdak wel een heel vreemde indruk moet hebben gemaakt. In het boek zijn zijn unieke onderduikfoto's hiervan afgedrukt. Het was wel de laatste leuke avond in het leven van Oberdak, want op 6 december 1944 leek het niet meer veilig op het onderduikadres en verhuisde hij per fiets naar de Veluwe. Hij werd bij toeval ontdekt in een drukbevolkte onderduikershut in de bossen en hij werd als 'Todeskandidat' gearresteerd en in gevangenis "De Kruisberg" in Doetinchem gevangen

*De Poolse piloot
Czeslaw Oberdak
(1922 - 1945)*

gezet. In de ochtend van 8 maart werd een groep van 25 mannen uit "De Kruisberg" opgehaald om bij "Woeste Hoeve" geëxecuteerd te worden. Dat Oberdak bij de geëxecuteerden zat, bleek pas jaren later.

Tijdens zijn onderzoek stuitte Richard Schuurman in de bestaande literatuur op zoveel onbevredigende details, dat hij besloot op zoek te gaan naar zoveel mogelijk originele bronnen. Zijn speurwerk bracht hem naar archieven in Amsterdam (NIOD), Den Haag, Apeldoorn, Hannover en Brussel. De resultaten worden in zijn boek zeer gedetailleerd beschreven.

Donderdagavond 16 april 2015

om 20:00 uur in Museum Schokland de **Jaarvergadering** van de vereniging *Vrienden van Schokland*.

Na de pauze van de Jaarvergadering van de vereniging *Vrienden van Schokland* komt **Willy Schutte** vertellen over tulpen. Willy Schutte was jarenlang bollenteler. Daarna was hij 8 jaar lang Wethouder voor de Noordoostpolder.

###

Nieuwe multimedia expositie in Museum Schokland:

'Woest en Ledig'

Henk Kloosterman

In Museum Schokland vindt tot april 2015 een aantal muziekuitvoeringen plaats. Ze worden gehouden op zondagmiddagen om 16:30 uur. De toegangsprijs bedraagt € 12,-. Voor meer informatie over de muziekuitvoeringen kunt u kijken op www.museumschokland.nl

De beeldende voorstelling en expositie zijn gebaseerd op het verhaal over de zondvloed. De historische kerk op het voormalige eiland Schokland wordt opnieuw tot leven gewekt met een hedendaags poëtisch filmverhaal, dat de kerkraden vult.

Muziek en liederen van componiste en zangeres La Pat (Patty Trossel) laten steeds opnieuw de beelden spreken.

Er ontspint zich een spel tussen 'historische' beelden van een eiland dat verzwolgen werd door de zee, een goddelijke vloek over de aarde, een belofte dat het eens maar nooit weer zou gebeuren en een zoekende mens. 'Woest en ledig' biedt de toeschouwer een unieke multimediale ervaring, die hij niet snel zal vergeten.

Onderdeel van 'Woest en Ledig' is ook de expositie van beeldend kunstenaar Karin van der Molen in de nabijgelegen pastorie.

Tijdens de expositieperiode wordt de voorstelling een aantal malen met live muziek en zang uitgevoerd en duurt dan anderhalf uur.

De expositie 'Woest en Ledig' is vanaf 1 februari tot 1 juni 2015 te zien in museum Schokland.

Kaarten voor de voorstellingen à €12.50 (excl. museumbezoek) zijn te reserveren via 0527-251396 of via info@museumschokland.nl

'Woest en Ledig' is een project van Pavlov Producties in samenwerking met Museum Schokland.

Pat van Boeckel: Film en Regie.
Patty Trossel: Componiste en
Uitvoering. Karin van der Molen:
Kunst en Expositie. Pieter van der Pol:
Dramaturgie en Begeleiding.

Openingstijden Museum Schokland:
Tot 1 april op vrijdag, zaterdag en
zondag van 11:00 tot 17:00
Vanaf 1 april dinsdag tot en met
zondag van 11:00 tot 17:00 uur.

###

VIDEO EXPOSITIE MUZIEK

EEN MULTIMEDIA
TENTOONSTELLING

VAN FEBRUARI
TOT JUNI 2015

EXTRA!
FILMVOORSTELLINGEN
MET LIVE MUZIEK VAN
LA PAT

VOOR DATA EN RESERVERINGEN
WWW.MUSEUMSCHOKLAND.NL

Museum
Schokland

Modelbuurt 3
8319 AB Schokland
(0527) 251396
www.museumschokland.nl

**WOEST
en
LEDIG**

MUSEUM

Activiteiten van Het Flevo-landschap

Jos Huijzer

Het Flevo-landschap beheert een groot aantal natuurgebieden in Flevoland. Regelmatig worden er rondom Schokland, maar ook in andere delen van Flevoland, activiteiten georganiseerd voor het publiek. Op deze manier kunt u kennismaken met de grote verscheidenheid aan natuurgebieden die Het Flevo-landschap in beheer heeft. Kijk voor het actuele programma en voor aanmelden op www.flevolandschap.nl.

Vollemaanwandeling

Zaterdag 7 maart, 19:00 – 21:00 uur

Een spannende wandeling voor jong en oud: beleef de natuur van Schokland in de avond, bij het schijnsel van de maan! Na afloop is er warme chocolademelk of koffie in het bezoekerscentrum.

De wandeling start bij het bezoekerscentrum. Begunstigers kunnen gratis deelnemen, niet-begunstigers betalen € 3,50 en kinderen t/m 12 jaar € 2,50.

Aanmelden kan via:
www.flevolandschap.nl.

Doe-middag archeologie in De Gesteentetuin

Zondag 15 maart, 12:00 – 17:00 uur

In bezoekerscentrum De *Gesteentetuin* is er iedere eerste en derde zondag van de maand een Doe-middag voor het hele gezin. Deze middag gaan we aan de slag met brood bakken, speerwerpen en amuletten zagen van hertengeweien. Aanmelden is niet nodig. De kosten zijn € 3,- per kind.

Doe-middag natuur en landschap in De Gesteentetuin

Zondag 19 april, 12:00 – 17:00 uur

In bezoekerscentrum De *Gesteentetuin* is er iedere eerste en derde zondag van de maand een Doe-middag voor het hele gezin. Tijdens deze middag gaan we knutselen met natuurmaterialen en kun je een speurtocht doen. Aanmelden is niet nodig. De kosten zijn € 3,- per kind.

*Impressie van het
bezoekerscentrum
in de Gesteentetuin.*

*Foto: Het Flevo-
landschap*

Doe-middag geologie in De Gesteentetuin

Zondag 1 maart en 5 april, 12:00 –
17:00 uur

Op de Doe-middag geologie is er van alles voor kinderen te doen en te ontdekken over stenen en de ijstijd. Er kunnen diverse stenen en fossielen ontdekt worden, zie jij de verschillende kleuren en vormen? Natuurlijk gaan we ook stenen zagen op deze themadag. Heb je thuis een steen liggen en ben je benieuwd hoe deze er aan de binnenkant uitziet? Neem je steen mee, dan zagen wij hem met onze speciale stenzaagmachine doormidden. Door de binnenkant te bekijken, kunnen we je van alles over je steen vertellen. Verder is er een speciale speurtocht te doen. Aanmelden is niet nodig. Het stenen zagen kost € 1,- per zaagsnede.

Paas-activiteiten in De Gesteentetuin

Zondag 5 april en maandag 6 april,
12:00 – 17:00 uur

Deze Doe-middag staat geheel in het teken van Pasen. Kom met het hele gezin naar deze middag en doe samen verschillende paasactiviteiten op beide paasdagen. Op zondag kun je ook stenen zagen en op maandag komt Sally Evertse van bajsally.nl voorlezen. Ook neemt zij een deel van haar assortiment boeken mee.

Aanmelden is niet nodig. De kosten zijn € 3,- per kind. Het stenen zagen kost € 1,- per zaagsnede.

Excursie Weidevogels van Schokland

Zondag 3 mei, 09:00 – 11:00 uur

Samen met een gids bezoekt u de oostkant van Schokland om daar de weidevogels te bekijken. Trek uw laarzen aan en neem een verrekijker mee. De excursie start bij het bezoekerscentrum. Begunstigers kunnen gratis deelnemen, niet-begunstigers betalen € 3,50 en kinderen t/m 12 jaar € 2,50. Aanmelden kan via www.flevolandschap.nl.

Alle activiteiten, wandelingen en excursies starten vanaf Bezoekerscentrum de Gesteentetuin. U vindt het bezoekerscentrum aan de Keileemweg 1 op Schokland.

*In de gesteentetuin
kun je regelmatig
stenen laten
doorzagen.*

Foto: Het Flevolandschap

*Het vlak van een
doorgezaagde steen
laat vaak prachtige
details zien.*

Foto: Het Flevolandschap.

###

Wy gean nei De Lemmer!

Jos Komen

Op zaterdag 30 mei 2015 heeft de vereniging Vrienden van Schokland weer een reisje georganiseerd. U kunt zich opgeven voor dit gezellige cultuurhistorische uitstapje door te reageren met het formulier dat in deze editie van Rondom Schokland is bijgevoegd. U bent vrij om ook niet-leden van de vereniging Vrienden van Schokland uit te nodigen voor dit reisje. Er is ruimte genoeg aan boord en een mooiere introductie kunnen we nieuwe leden niet bieden.

Er wordt met het uitstapje wederom gevaren met de Sijge S, de rondvaartboot van Rederij Timmerman uit Blokzijl.

Jos Komen heeft de organisatie van het reisje overgenomen van Kees Bolle. Kees heeft het jarenlang tot ieders tevredenheid georganiseerd. Jos is deze keer ook weer in zee gegaan met Rederij *Jan Timmerman* (Blokzijl). We gaan dit jaar een andere kant op dan we de laatste jaren gewend waren. We varen vanuit Blokzijl naar Kalenberg, Ossenzijl, Echtenerbrug, over het Tjeukemeer, Follega naar Lemmer. Na kort Lemmer te hebben aangedaan varen we terug via de Noord-oostpolder naar Vollenhove en keren daar weer terug naar Blokzijl.

Na het vertrek uit Blokzijl om 08:30 uur, ontvangt u een kopje koffie/thee met een stuk Blokzijler brok. Tijdens het eten van twee belegde broodjes om ± 11:30 uur krijgt u nog een kopje koffie of thee. Verdere consumpties zijn voor eigen rekening. In Lemmer heeft u naar verwachting de mogelijkheid om een klein uur de benen te strekken om bijvoorbeeld een rondje langs het water te lopen. De exacte tijd hiervoor hoort u van de schipper, alsook de opstapplaats.

De bootreis duurt 2 uur langer dan andere jaren want de afsluitende maaltijd gebruiken we gezamenlijk aan boord. De koffietafel is vervangen

door belegde broodjes (2 p.p.). Als avondmaaltijd wordt aan boord een Chinees-Indisch buffet geserveerd voordat we rond 19:00 uur weer verwachten aan te leggen in Blokzijl.

De kosten voor deze extra lange dag incl. 2 x koffie/thee, Blokzijler brok, 2 belegde broodjes en het Chinees-Indisch buffet zijn € 39,50 p.p. Tot 25 mei 2015 kunt u kosteloos annuleren. Na deze datum is restitutie van het reisgeld niet meer mogelijk.

Wilt u mee, dan graag z.s.m. opgeven, **bij voorkeur per e-mail** naar: jos-komen@home.nl
Schriftelijk of telefonisch:
Jos Komen, Olsterweg 1-D, 7431 EH Diepenveen. Telefoon: 0654632617.

U kunt het verschuldigde bedrag voor deze reis overmaken op IBAN: NL30INGB0001179970 t.n.v. penningmeester VvS te Emmeloord. Onder vermelding van reisje naar De Lemmer, uw naam en postcode + huisnummer en het aantal personen. Na betaling is uw opgave pas definitief.

Introducés zijn welkom. Er kunnen maximaal 60 personen deelnemen aan deze reis.

###

Hebt u speciale dieet-wensen of anderszins, vermeldt dit dan bij uw opgave, dan kan er rekening mee gehouden worden.

Algemene Ledenvergadering

Corry Hendrix Mocking, secretaris

Het bestuur van de cultuurhistorische vereniging Vrienden van Schokland nodigt alle leden uit voor het bijwonen van de Algemene Ledenvergadering op 16 april 2015 in het Museumkerkje op Schokland, aanvang 20:00 uur.

De jaarvergadering zal na het officiële gedeelte worden voortgezet met een lezing over de Tulpen in de Polder. Willy Schutte, voormalig bollenteler in de polder, komt ons vertellen hoe de tulp in de polder kwam en hoe deze teelt een enorme ontwikkeling heeft doorgemaakt in de loop der jaren. Heel populair in de polder is de tulpenroute, uitgegroeid tot een toeristische trekpleister van formaat.

Willy Schutte is als boer begonnen met de bollenteelt. Al snel groeide het bedrijf uit en ondertussen heeft zijn zoon het bedrijf overgenomen. Willy heeft jaren in het gemeentebestuur van de Noordoostpolder gezeten. Aan de hand van ongetwijfeld mooie dia's zal hij ons meenemen op een interessante tocht door de polder en ondertussen de ontwikkelingen van de tulpenteelt aan ons uitleggen.

Het Bestuur

Het bestuur van de vereniging *Vrienden van Schokland* in 2014:

- Voorzitter: Harrie Scholtmeijer
- Penningmeester: David Roemers
- Secretaris: Corry Hendrix-Mocking
- Ledenadministratie en distributie *Rondom Schokland*: Theo Hersevoort
- Coördinator cursussen Geologie: Berend Jan Grotenhuis

- Coördinator donderdagavond lezingen en zondagmiddag lezingen: Het gezamenlijke bestuur
  - Het jaarlijks reisje: Jos Komen
  - Adviseur Museum Schokland: Henk Kloosterman
- Er zijn twee bestuursvacatures: Hans Hollestelle vervult tijdelijk de taak van coördinator cursus historie.
- Redactie *Rondom Schokland*: Hans Hollestelle, Leen van Duivenboden, Leo Kaan en Harrie Scholtmeijer.

Willy Schutte, bollenteler in de Noordoostpolder, vertelt na de Jaarvergadering over hoe de tulp naar de NOP kwam.

Agenda

1. Opening
2. Notulen van de Algemene Ledenvergadering, gehouden op 16 april 2015
3. Ingekomen stukken en mededelingen
4. Jaarverslag 2014 van de secretaris*
Het verslag van de jaarvergadering 2014 wordt voorgelezen op de jaarvergadering
5. Financiën:
  - Jaarverslag 2014 en balans per 31-12-2014*
  - Begroting 2015
  - Verslag Kascommissie
  - Benoeming nieuwe leden kascommissie
6. Bestuursverkiezing – aftredend en niet herkiesbaar: Berend Jan Grotenhuis
7. Rondvraag
8. Sluiting van het officiële gedeelte

*Zie elders in dit nummer

Jaarverslag vereniging *Vrienden van Schokland*

Corry Hendrix Mocking, secretaris

Hieronder het verslag van de belangrijkste activiteiten van de vereniging Vrienden van Schokland over het jaar 2014.

Het bestuur vergadert meestal op Schokland en kwam dit jaar 7 keer bij elkaar.

Op bestuurlijk vlak heeft de vereniging contact met Stichting Het Flevoland-landschap, gemeente Noordoostpolder, Schokkervereniging, Toerisme Schokland, Landschapbeheer Flevoland, Historische vereniging Weststellingewerf e.o., Historische vereniging IJsselham, Vereniging Schuttevaer en Nieuw Land Erfgoedcentrum.

Dit jaar zijn we verder gegaan met 5 bestuursleden. Er zijn 2 vacatures. We hebben de taken verdeeld en we hebben regelmatig contact via de mail. We hebben Jos Komen bereid

gevonden om het jaarlijks reisje te organiseren. Hij is hier druk mee bezig en als het goed is komt het programma en de uitnodiging voor het reisje mee met deze "Rondom Schokland". De cursus Historie kon helaas niet van start in september en is dit seizoen vervallen. In het nieuwe seizoen zal de cursus historie weer verschijnen. We zijn blij dat we regelmatig een beroep kunnen blijven doen op Hans Hollestelle. Hij is goed thuis in onze vereniging en dat helpt bij diverse klussen die in onze organisatie gedaan moeten worden. Ook dit jaar is het ledenaantal wat teruggelopen, door overlijden en verhuizen van leden. Positief is dat er ook nieuwe leden bijgekomen zijn.

VOOR HET MOOISTE SCHOOLWERKSTUK

Moeilijk kiezen wat het onderwerp van je schoolwerkstuk wordt?

De vereniging *Vrienden van Schokland* looft een prijs uit voor het beste werkstuk over Schokland, de Noordoostpolder, Flevoland of het voormalige Zuiderzeegebied.

Maak een werkstuk over de geschiedenis, de archeologie, de geologie, de biologie, de aardrijkskunde, de taal of een ander onderwerp van deze gebieden, en stuur je werkstuk vóór 1 mei 2015 in voor de Gerrit Daniël van der Heideprijs.

De winnaar wordt beloond met:

€ 200

Informeer bij je geschiedenisleraar naar alle bijzonderheden.

Gerrit Daniël
van der
Heideprijs
2015

*Ook in 2015
organiseren de
Vrienden van
Schokland weer de
Gerrit Daniël van
der Heideprijs.*

De cursussen geologie lopen goed, er is ruime belangstelling voor paleontologie en er is een nieuwe cursus mineralogie gestart. Aan het eind van het jaar (2014) is Museum Schokland verzelfstandigd en opgenomen in het Cultuurbedrijf. Mogelijk zullen er het komend jaar veranderingen plaatsvinden, die voor ons als vereniging ook van belang zijn. We hopen dat we een goede band kunnen houden met Museum Schokland. We zijn actief bezig met het opzetten van een aantrekkelijke website voor onze vereniging. Dit jaar hadden we wat minder contact met onze zusterverenigingen. We willen creatiever worden in het organiseren van evenementen. We zijn blij met leden die ons willen helpen de vereniging *Vrienden van Schokland* tot een bloeiende vereniging te maken.

Gerrit Daniël van der Heide prijs

De Gerrit Daniël van der Heide prijs is dit jaar uitgereikt aan Jelle Reijman. Als enige inzender van een werkstuk was er bij het bestuur even de discussie of we wel een prijs konden uitreiken op deze manier. Al snel kwamen we tot de conclusie dat het werkstuk zeer de moeite waard was. Geheel op eigen wijze heeft Jelle een onderwerp gekozen dat wel zeer origineel was. Het onderwerp: *De invloed van de komst van de Noordoostpolder op de middenstand van Blokzijl*. Het is een interessant en goed leesbaar verhaal geworden, waar we allen van hebben genoten. Een grote delegatie van het Bestuur van de VvS was aanwezig bij de prijsuitreiking op het Zuiderzeecollege. De pers was ook goed vertegenwoordigd. Jelle was aangenaam verrast en erg blij met zijn oorkonde en geldprijs. We hebben veel reacties gehad van de lezers en ook van mensen

Jelle Reijman ontvangt de oorkonde horende bij de Gerrit Daniël van der Heideprijs uit handen van voorzitter Harrie Scholtmeijer op 18 juni 2014 op het Zuyderzee College in Emmeloord.

uit Blokzijl en omgeving. We hopen dat dit jaar weer meerdere mooie en interessante werkstukken worden ingezonden zodat de prijs weer kan worden uitgereikt.

”Rondom Schokland”

Met het blad ”Rondom Schokland” gaat het heel goed. De redactie is 4 x per jaar druk bezig om weer een mooi en interessant blad voor ons samen te stellen. De redactie is versterkt met Leo Kaan en Leen van Duivenboden. Er is steeds voldoende kopij om ons blad te vullen. Het herfstnummer van ”Rondom Schokland” met het artikel van Jelle Reijman, winnaar van de Gerrit Daniël van der Heideprijs 2014, is een groot aantal keren extra verkocht, vooral vanuit de regio Blokzijl was er veel belangstelling voor ons blad. De bijdrage van Het *Genootschap Flevo* sluit goed aan op datgene waar wij als *Vrienden van Schokland* mee bezig zijn. De gedichten kunnen zo mooi verwoorden wat je voelt bij Schokland en de polder. Binnenkort komt ons blad uit met een vernieuwde omslag, duidelijk herkenbaar als het tijdschrift van de vereniging *Vrienden van Schokland*.

*Oude ansichtkaart met
zicht op de ophaalbrug in
Ossenzijl. Het reisje van
de VvS ging in 2014 langs
o.a. Ossenzijl.
Bron: [www.
albertbrandsma.blogspot.
nl](http://www.albertbrandsma.blogspot.nl)*

De lezingen

Vanaf mei 2014 organiseren we als bestuur gezamenlijk de lezingen. Het was eerst nog wat wennen maar we zijn naar ons gevoel goed bezig geweest. De lezingen worden nu de ene maand op Schokland gehouden (zondagmiddag) en de andere maand in Emmeloord (op donderdagavond) in de Nieuw Jeruzalemkerk. Het blijft wel

zaak goed op te letten op welke locatie de lezingen gegeven worden. We hebben geprobeerd uitgebreide informatie te verstrekken over de locatie van de lezingen via ons blad. Ook via de kranten *Flevopost* en de *Noordoostpolder* hebben we ons best gedaan de aankondigingen over de lezingen over te brengen en te verspreiden. De lezingen werden goed bezocht, we hebben in het afgelopen jaar verschillende keren een volle zaal gehad, de beide locaties waren in trek.

Het jaarlijks reisje

Op zaterdag 31 mei jl. was het jaarlijks reisje. Om 09:00 uur vertrok de boot uit Blokzijl door de Weerribben naar Ossenzijl, vandaar door naar de Driewegsluis en weer terug naar Ossenzijl. We konden rondkijken in Steenwijk en brachten een bezoek aan het Kermis & Circusmuseum. Het was erg mooi weer dit jaar, dus het was genieten op het water. De deelname was goed, al kwamen veel opgaven pas op het laatste moment binnen.

Cursussen

De cursus Historie kon helaas niet van start in september en is dit seizoen niet gegeven. Er zijn plannen om in het nieuwe seizoen de cursus historie weer te organiseren.

De geologiecursussen zijn in volle gang op dit moment. Het gaat heel goed met de cursussen. Er is ruime belangstelling voor paleontologie en er is een nieuwe cursus mineralogie gestart.

Op het Scandinavië-weekend hebben zich opvallend veel cursisten aangemeld voor dit seizoen.

Open dagen

We waren aanwezig met een stand van de VvS op de *Open Monumenten Dagen* en het *Wereld-Erfgoed Weekend*.

*Het Genootschap
Flevo organiseerde
op 4 september 2014
een excursie naar het
visverwerkende bedrijf
Neerlandia Urk*

*Lezing van Harrie Scholtmeijer over de oude Stoomtram-verbinding tussen Zwolle en Blokzijl die maar zo'n 20 jaar heeft bestaan (1914-1934). Op deze oude ansichtkaart passeert de Stoomtram de schutsluis in Zwarte Sluis op weg naar Vollenhove.
Bron:
www.brugmedia.nl*

Genootschap Flevo heeft in samenwerking met de Vrienden van Schokland een excursie georganiseerd naar Urk, waarin de elementen, historie en economie, aandacht kregen. Deze excursie heeft plaatsgevonden op 4 september 2014. De excursie werd mogelijk gemaakt door de gastvrijheid van het Urker Gemeentebestuur en van de directie van Neerlandia Urk BV.

Lezingen van het jaar 2014

Zondagmiddag 26 januari 2014

Sprekers: Douwe Drijver en Alexander Jager.
Onderwerp: De Duitse *Flietherhorst* Leeuwarden in de Tweede Wereldoorlog.

Donderdagavond 20 februari 2014

Spreker: Ab Goutbeek.
Onderwerp: De ontwikkeling van de mens langs de Overijsselse Vecht.

Donderdagavond 20 maart 2014

Sprekers: Kees Bolle & Harrie Scholtmeijer.
Onderwerp: "Wegtransport in de NOP" en de "De Stoomtram tussen Blokzijl en Zwolle 1914-1934".

Donderdagavond 24 april 2014

(jaarvergadering)
Spreker: Femmy Woltman-Groen.
Onderwerp: Het Gieters dialect.

Donderdagavond 16 oktober 2014

Spreker: Jaap Bakker.
Onderwerp: Klein Colditz in de Zuiderzee.

Zondagmiddag 16 november 2014

Spreker: Hans Hollestelle.
Onderwerp: 21 vliegtuigen neergekomen in de Noordoostpolder tijdens de Tweede Wereldoorlog

Lezing van Jaap Bakker over Klein Colditz op Urk. Deze maquette van de voormalige gevangenenbarak op Urk uit de Eerste Wereldoorlog is te zien in Museum Het Oude Raadhuis op Urk.

Financieel verslag 2014

David E. Roemers, Penningmeester

Onderstaand het financieel jaarverslag van David E. Roemers, penningmeester van de vereniging Vrienden van Schokland. Grote dank is ook verschuldigd aan de leden van de kascontrole die zich jaarlijks vrijwillig inzetten voor de vereniging Vrienden van Schokland.

Inkomsten

De inkomsten uit contributies zijn afgelopen boekjaar gedaald. De reden hiervoor is dat het ledenaantal ten opzichte van 2013 is verminderd. In 2013 telde de vereniging 483 leden. In 2014 waren dat er nog 467. Een flink aantal leden was bereid om een extra bijdrage over te maken naast de vaste contributie. De vereniging is in staat om mooie activiteiten te organiseren als leden bereid zijn iets extra's bij te dragen. Namens het hele bestuur bedankt voor de extra bijdrage!

Activiteiten

In het afgelopen cursusboekjaar (2013/2014) zijn de cursussen geologie en historie weer gegeven. De cursus historie is dit jaar met een negatief resultaat gesloten. De reden hiervoor is dat er veel reiskosten verstrekt zijn aan de cursusleiders. Geologie is met een licht positief resultaat afgesloten. De verwachting is dat het lopende cursusjaar met een neutraal resultaat kan worden afgesloten. De kosten van de cursussen worden gedekt uit de cursusbijdragen van de cursisten. Het tekort kan worden gedekt uit de reserve.

De kosten van "Rondom Schokland" zijn afgelopen jaar gestegen. Tegenover de kosten staan sinds 2011 voor het eerst ook inkomsten. Het is namelijk vanaf 2011 mogelijk om te adverteren

in "Rondom Schokland". De inkomsten uit advertenties waren in 2014 in totaal € 260,-. De verwachting is dat de opbrengst uit advertenties volgend jaar zal stijgen. De overige kosten van "Rondom Schokland", worden voldaan uit de contributie-opbrengsten.

De kosten van de donderdagavond- en zondagmiddaglezingen waren hoger dan in 2013. Deze kostenstijging wordt veroorzaakt door de reiskostenvergoedingen en de huur van de locatie in de Nieuw Jeruzalem Kerk. De kosten van de lezingen worden gedekt uit de contributie-opbrengsten en de entreegelden van bezoekers die geen lid zijn van de vereniging.

De jaarlijkse excursie is met een licht negatief resultaat afgesloten. De kosten van de excursie worden gedragen door de deelnemers aan de excursie. Het tekort wordt bijgepast vanuit de reserve.

In 2012 is de vereniging gestart met de uitreiking van de *Gerrit van der Heideprijs*. De kosten hiervoor worden gedekt uit de contributieopbrengsten.

Resultaat

De vereniging heeft dit afgelopen boekjaar minder opbrengsten gehad dan uitgaven. De algemene reserve is het afgelopen jaar om deze reden licht gedaald met € 292,70. Het tekort komt ten laste van de reserve.

Balansrekening

Vanwege bovengenoemde reden is de algemene reserve het afgelopen boekjaar afgenomen.

Begroting

Voor 2015 wordt een neutraal resultaat verwacht. Aandachtspunt blijft het dalende ledenaantal. Het bestuur van de vereniging hoopt, mede door de publiciteit rond de Gerrit van der

Heideprijs, nieuwe leden te werven en is van plan dit te doen door gerichte ledenwerfacties.

Het bestuur van de vereniging overweegt een nieuwe website te lanceren. De kosten daarvan kunnen worden gedekt uit de algemene reserve en er wordt een subsidie aangevraagd bij het Prins Bernhard Cultuurfonds.

###

Balans					
Saldi van de balans-rekeningen					
Vrienden van Schokland "2014"					
	Beginsaldo		Eindsaldo		feb-14
Naam	Debet	Credit	Debet	Credit	Verschil
rabo betaalrekening	2897,07		2738,2		
ING betaalrekening	929,19		1008,53		
rabo rendementsrekening	102,78		103,87		
archeologie-bestemmingsreserve		843,12		843,12	
ING zakelijke spaarrekening	16036,74		16225,62		
Steunfonds museum collectie		769,5		769,5	
voornit contributie		325		355	
historie overloop	353,14	365			
geologie overloop		1190		1575	
Kruisposten overloop					
Algemene reserve		16826,3		16533,6	-292,70
Totaal	20318,92	20318,92	20076,22	20076,22	

Saldi van ontvangsten en uitgaven							
Vrienden van Schokland "2014"							
Resultatenrekening	2013		2014		Begroting		
Naam	Ontvangsten	Uitgaven	Ontvangsten	Uitgaven	Ontvangsten	Uitgaven	
contributie	6479,56		6340,5		6300		
renten	307,29		189,97		200		
inning contributie		274,17		304,93		300	
bestuurskosten		379,5		400,74		300	
G. v.d. Heideprijs				432,32		450	
geologie cursus	1155	1798	1295	1253,1	1500	1500	
historie cursus	525	224	365	728,21	0	0	
excursie	1690	1631,73	1373,5	1411	1600	1600	
Advertenties	260		260		260		
Rondom Schokland		4116,1		4366,39		4500	
sprekers		484,79	38,6	506,53	50	500	
abonnementen, lidmaatschap		144,47		144,47		160	
diverse uitgaven/baten		30,9		421,08		350	
bankkosten		162,12		186,5		200	
Minder ontvangen dan uitgegeven		1171,07		292,7			
Totaal	10416,85	10416,85	10155,27	10155,27	9860	9860	

Het Genootschap Flevoland

Marika Gauthier

Marika Gauthier is
Vice-Voorzitter van
het Genootschap
Flevo.

Genootschap Flevoland organiseert in samenwerking met de provincie Flevoland het symposium "Floriade, de werkplaats" op donderdag 26 februari 2015 in het Provinciehuis, Visarenddreef 1, 8232 PH Lelystad op 26 februari 2015 van 13:30-17:30 uur. Route www.flevoland.nl

Flevoland is een belangrijk voedselproductiegebied, niet alleen voor Nederland, maar ook voor vele gebieden daarbuiten. In 2022 organiseert de gemeente Almere de *Floriade*. De provincie Flevoland wil proberen in de komende jaren de tuinbouwsector, kennis-instellingen en ondernemers bijeen te brengen om samen innovaties te ontwikkelen, een 'call to action'. Onderdeel daarvan is een innovatiewerkplaats: een broedplaats waar bedrijven en kennis-instellingen samen kunnen experimenteren. Het gaat daarbij om samenwerkingen/kruisverbanden tussen de agrofoodsector en andere industrieën. De tuinbouw kan immers grondstoffen leveren voor allerlei producten, variërend van kleding tot medicijnen. Maar tuinbouw is meer dan economie: tuinbouwers produceren smaakvolle, frisse, kleurrijke en natuurlijke producten en daarmee voegen ze waarde toe aan ons dagelijks bestaan.

De bouw van de werkplaats start in 2015 en vanaf 2016 denkt men wetenschappers en bedrijfsleven te kunnen faciliteren.

Het programma van het symposium vormt een drieluik van drie sprekers; Peter Fleuren, algemeen directeur NLW Groep, oud-wethouder van de gemeente Peel en Maas en bestuurslid

GENOOTSCHAP FLEVO

van *Greenpark Venlo* gedurende het hele proces van aanloop naar en realisatie van de *Floriade Venlo* 2012, deelt zijn kennis en ervaring met de symposiumdeelnemers. De Venlose editie van de *Floriade* heeft geleid tot het sluiten van een groot aantal handelcontracten en tot intensivering van de handelsrelaties met een aantal landen, maar ook tot het Kennisplatform *Floriade Dialoog*. De Flevolandse gedeputeerde Jan-Nico Appelman is bestuurlijk verantwoordelijk voor het economisch programma '*Floriade werkt*'. Hij licht de achtergrondfilosofie van de innovatiewerkplaats en het beoogde resultaat toe.

Pieter André de la Porte, directeur van o.a. Spirocan BV, is de derde spreker. Zijn bedrijf zich richt op pijnbestrijding. Hij bespreekt een voorbeeld van een belangrijke innovatie: de ontwikkeling van medicinale cannabis.

Aanmelding

Aanmelding vóór 21 februari a.s. bij André Geurts, secretaris van *Genootschap Flevo*: per e-mail (a.geurts78@chello.nl) of per post (Schoutstraat 62, 1315 EX Almere). Vermeld naast uw naam ook adres, telefoonnummer en eventueel de organisatie, de instelling of het bedrijf waaraan u verbonden bent.

Deelnemersbijdrage

Voor leden van *Genootschap Flevo* en medewerkers van de provincie Flevoland is deelname aan het symposium gratis. Andere deelnemers betalen € 12,50 per persoon. Deze bijdrage dient tegelijk met de aanmelding te worden overgemaakt op IBAN NL53 INGB 0000 3498 18 van *Genootschap Flevo* te Lelystad. Vermeld bij uw betaling de naam van de deelnemer.

Voor € 25,00 kunt u gelijk lid worden van *Genootschap Flevo*. Dit bedrag is dan inclusief deelname aan 'Floriade, de werkplaats' en tal van interessante activiteiten die nog in de loop van

Programma voor 26 februari 2015 te Lelystad:

- 13:30 uur Ontvangst met koffie/thee
- 14:00 uur Opening, door Andries Greiner, voorzitter van het *Genootschap Flevo*
- 14:10 uur Aanlooperikelen, successen en 'lessons learnt' van de *Floriade* 2012, door Peter Fleuren
- 14:40 uur 'The making of the living lab', *Floriade* 2022, door Jan-Nico Appelman
- 15:10 uur Pauze
- 15:30 uur Casestudie: medicinale cannabis, door Pieter André de la Porte
- 16:00 uur De zaal als denktank: in gesprek met de sprekers
- 16:50 uur Terugblik en afsluiting, door Andries Greiner
- 17:00 uur Drankje en hapje
- 17:30 uur Einde van het symposium

2015 worden georganiseerd (voor meer informatie: www.genootschapflevo.nl).

Vermeld bij uw betaling dat het om een nieuw lidmaatschap gaat. Vergeet niet om u ook nog apart bij de genootschapssecretaris aan te melden voor het symposium!

###

Impressie van het nog aan te leggen terrein voor de Floriade 2022 in Almere.

Bron: <http://floriade.almere.nl/>

De Gerrit Daniël van der Heide Prijs 2015

Harrie Scholtmeijer

De vereniging Vrienden van Schokland is de cultuurhistorische vereniging voor Schokland en de Noordoostpolder, met uitstraling naar de overige delen van de provincie Flevoland en het Zuiderzeegebied. Zij probeert de belangstelling voor dit gebied te wekken en te stimuleren.

De vereniging is in 1961 opgericht door de eerste conservator van het museum Schokland, Gerrit Daniël van der Heide. Voor het museum zag hij primair een educatieve taak weggelegd, getuige zijn volgende woorden: "Naast de bewarende, conserverende functie van het museum is deze permanente opvoeding tot belangstelling voor heden en verleden buiten de allernoodzakelijkste levensvoorwaarden om, de belangrijkste taak. De bewaring staat in dienst daarvan. Deze heeft slechts zin in combinatie met deze permanente opvoeding, wordt slechts om derwille daarvan in het nu en/of in de toekomst behartigd."

Ruim een halve eeuw later hebben deze woorden niets van hun geldigheid verloren. We zien het nog steeds als onze taak om de jeugd te doordringen van het bijzondere verleden van het gebied waarin zij en wij wonen. Maar die belangstelling komt niet vanzelf. Ter gelegenheid van het vijftigjarige bestaan van de *Vrienden van Schokland* heeft het Bestuur daarom besloten een prijs in het leven te roepen, waarin de oprichter geëerd wordt en zijn aandacht voor de educatie van de eigen streek nader gestalte krijgt.

De flyer voor 2015 waarmee op middelbare scholen in de regio belangstelling voor de Van der Heideprijs wordt gewekt

Het Bestuur van de vereniging *Vrienden van Schokland* looft sinds 2011 jaarlijks de Gerrit Daniël van der Heideprijs uit voor het beste werkstuk over Schokland, de Noordoostpolder, Flevoland of het Zuiderzeegebied. De invalshoek is, net als de belangstelling van Van der Heide, breed: geschiedenis, taal, biologie, archeologie, geologie en paleontologie van dit gebied komen in aanmerking. De prijs bestaat uit een oorkonde en een geldbedrag, dat voorlopig is vastgesteld op € 200,-.

Ook dit jaar is de prijs weer uitgezet op de middelbare scholen in Emmeloord. We hebben een intensieve campagne opgezet om de prijsvraag bij de scholen onder de aandacht te brengen, wat hopelijk tot resultaat leidt. In een komend nummer, en wellicht al eerder in de regionale pers, leest u er meer over!

###

HOOFDARTIKELEN

‘Meneer pastoor’ en de ontruiming van Schokland

Aaldert Pol

Het is en blijft verbazingwekkend dat de Schokker bevolking in 1859 collectief en zonder noemenswaard verzet het eiland verliet! De gangmaker van de ontruiming was de in 1856 benoemde pastoor H. F. J. ter Schouw, voormalig kapelaan van Steenwijkerwold en Olst. De benoeming was opmerkelijk want Schokland had op dat moment een eigen pastoor in Joannes Georgius Bruns (1846-1856). Was hij niet de aangewezen persoon om aan de ellendige toestand van de eilanders – ‘de Schokker zaak’ – een eind te maken?

Schokland hing als een molensteen om de hals van de katholieke kerk. De armoede was groot en sedert jaren moest er gecollecteerd worden voor het overleven van (vooral) de katholieke Schokkers. Het bij voortduring vragen om steun van elders riep steeds meer weerstanden op. Was het niet een dweilen met de kraan open? De katholieke kerk maakte in die tijd een bijzondere ontwikkeling door. In

1853 had protestants Nederland het moeten accepteren dat de katholieke kerk een eigen bisschoppelijke organisatie kreeg. De gemeente op Schokland was niet langer zendingsgebied – een statie – maar een volwaardige parochie geworden, genoemd naar de aartsengel H. Michaël. Die nieuwe ontwikkeling maakte het gemakkelijker om de Schokker zaak op te lossen en de zojuist benoemde pastoor Ter Schouw

Aaldert Pol was jarenlang docent geschiedenis in Emmeloord. Thans is hij freelance publicist en historicus.

Van L. D. Hoogwaardigheid
de. Hatoberfchap, van Utrecht.

Wst

Nonoignem!

Wondervol kon het lot des menschen hier op aarde zijn. Toen ik op twaalfjarige leeftijd reeds drie jaren mij op de voorbereidende wetenschappen tot de theologie bij mynen vader zaliger, die na zyne theologische studien te Kunze te heb-
ben volbragt, zich aldaar later tot Doctus in de genees-keel en vreedkunde liet promovereen, had toegelegd, wad mynen vader mij toe, door den dood ont-
wikt, en bleef ik wegens gebrek aan voldoende middelen van alle hoop op het voortzetten myner studien venteken. Wat nu gedaan? In het dorp, waa myn vader practiseerde, waren zeer veel zeelieden, en nu werd door myn ne hooed en mij beroloten, dat ik mij aan de reequant stude toe wyden, als een carrière waa in ik eenmaal op een fatsoenlyke wyse mijn bestaan kon vinden.
Zoo gezegd, zoo gedaan. Zes jaren lang dobbde ik op het zette nat, tot een te jaan reeds in groot gevaar van het schip te verliezen op twee Hollandsche kunten, viel dit ongeluk in derdaad het tweede daan op volgend jaan, op een afstand van 14 mylen van Noordwegen, ten deel, en onse redding kon me. Zeggen in halt wonderbaar geweest. Alle wa. verloren. Wel bleef mij nu nog gedwing het ver-
langen bij om den geestelyken stand te ambellien, niet dan van bestond geen hoop. Soe. belooft ik de quate vaart te kiezen, en deed ik na Europa te hebbe. dongerwoven, twee reizen naar alle Oot-Indische beittingen. Ik werd door den Kapitein benind en had alle hoop om binne. weinige jaan zelf een schip onder mijn bevel te krygen, want in myn achttiende jaan zou de ik tot de de stem man worden bevordend.
Dan liet tenmyl de tyd van ons vertrek voor en dade rein naar de Oot-Ind. die naderst, wordt mij te Amstadan bij godreese de menschen huis vesting aangeboden, en tenmyl private lergwing in het latejn geater. Ik aanselae gen. oogenblik dit aanbod aante nemen, en legde mij met een. onmatigen yee die ik nu nog moet bamen, op de studie toe, zoodat ik in twee jaan, het vergetene weder had ingehaald, ja verde wa. gekonbe, dan waa ik voor 6 ja re. wa. gebleven. Soe. nam ik waarvolgen, bij myn ne hooed te huis zynde, my 17 jaan by eenen Luterschen predikant te in het latyn en vrom. in het geestelyk en had het geluk in 1843 een goed examen te maken op Guilemborg, waa ik tot de philosphie werd toegelaten. Ik volbragt myne studien en het mij steeds in mynen nieuwen staat gelukkig bevonden.
En nu Nonoignem. wordt ik door uwe goedheid aangerteld tot geestelyk her. der diezelfde zeelieden, met wien ik zooveel jaan van myn ligehamenlyk onderbond heb moeten zorge. Zeker myn lot is wondervol, zoo icht wie had

advertentie

VERTROUWDE
NAAM,
NIEUW ADRES!

PETER PRUMMEL
NOTARISKANTOOR

Boslaan 19 | 8302 AA Emmeloord | telefoon 0527-617447
www.notarisprummel.nl | info@notarisprummel.nl

werd daarvoor ingehuurd. In de kerkelijke archieven was vrijwel niets te vinden over de aan hem verstrekte opdracht. En dat is waarschijnlijk niet toevallig. Niet de kerk kon de Schokker zaak oplossen, maar de politiek moest dat doen.

Pastoor Bruns werd – door de kerkelijke leiding – niet geschikt geacht om die zaak uit te voeren. Uit de brieven aan aartspriester Henricus van Kessel (1792-1870) blijkt dat hij wel oog had voor de ellendige toestand van de parochianen, maar dat hij nog meer bezig was met zijn eigen lijden op het eiland.

”In den winter armoede en ellende, in den zomer zielssmartten, dus jaar in jaar uit lijden. Oordeel eens HEW. of dat vol te houden is, en dat nu in minderen of meerderen graad al eenen zoo geruimen tijd.”¹

Hij schreef dat in 1853. Over een mogelijke ontvolking van het eiland rept hij met geen woord. Zijn handschrift is niet dat van een daadkrachtig persoon.

Dat is wel het geval met zijn opvolger, de hierboven genoemde pastoor H.F.J ter Schouw. Hij schreef, op het moment dat hij nog kapelaan van Olst was, een deels autobiografische brief aan de aartsbisschop van Utrecht monseigneur Zwijsen (1794-1877). In die hieronder door mij uitgetypte brief kan men de argumenten vinden waarom Ter Schouw als mogelijk ‘redder’ van Schokland werd beschouwd. Uit zijn vanuit Steenwijkerwold geschreven brieven aan de aartsbisschop was al gebleken dat hij over een vaardige pen beschikte. Met de (door mij in fragmenten gedeelde) brief kan men de schrijver wat beter leren kennen.

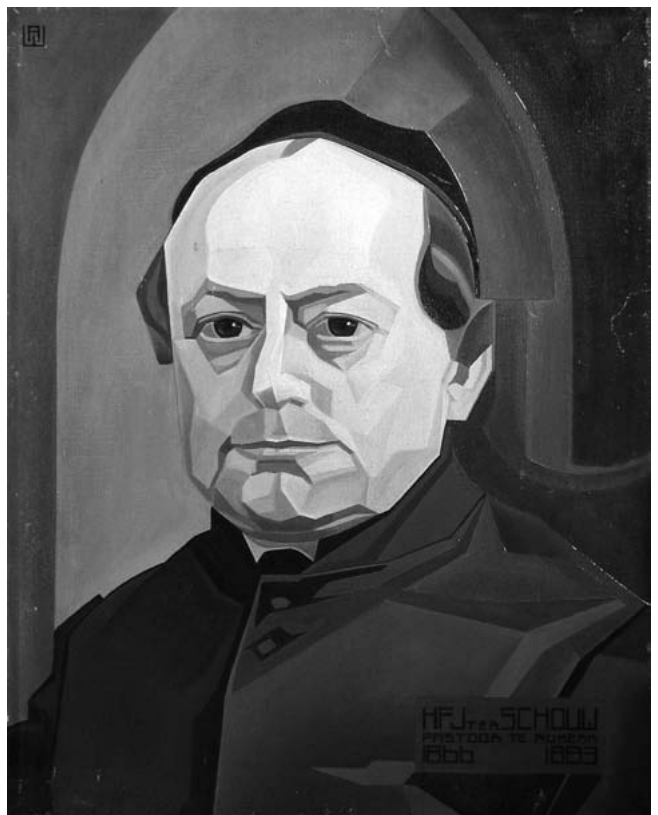
Aan Z. D. Hoogwaardigheid
den Aartsbisschop van Utrecht

Monseigneur

Wondervol kan het lot des menschen zijn. Terwijl ik op twaalfjarigen leeftijd reeds drie jaren mij op de voorbereidende wetenschappen tot de theologie bij mijnen vader zaliger, die na zijn theologische studiën te Munster te hebben volbragt, zich aldaar later tot Doctor in de genees – heel – en vroedkunde liet promoveren, had toegelegd, werd mijnen vader mij toen door den dood ontrukkt, en bleef ik wegens gebrek aan voldoende middelen van alle hoop op het voortzetten mijner studiën verstoken. Wat nu gedaan? In het dorp waar mijn vader practiseerde, waren zeer veele zeelieden, en nu werd door mijne moeder en mij besloten, dat ik mij aan

Op de vorige pagina: Fragment van de brief van Pastoor Ter Schouw aan de aartsbisschop Joannes Zwijsen, Bron: Rijksarchief Utrecht, T.449, inv. no.1092

Geschilderd portret van Pastoor H. F. J. ter Schouw, Foto: Bram van der Biezen, Nunspeet.

1. Rijksarchief Utrecht, Aarts priesters van de Hollandse zending (1727-1853 (1867), Toegangsnummer16, inv.no.2128

de zeevaart zoude toewijden, als eene carrière waarin ik eenmaal op eene fatsoenlijke wijze mijn bestaan zou vinden.

Zoo gezegd, zoo gedaan. Zes jaren lang dobberde ik op het zilte nat; het eerste jaar reeds in groot gevaar van het schip te verliezen op onze Hollandsche kusten, viel dit ongeluk inderdaad het tweede daaropvolgende jaar, op eenen afstand van 14 mijlen van Noorwegen ten deel, en onze redding kan men zeggen is half wondervol geweest. Alles was verloren. Wel bleef mij nu nog gedurig het verlangen bij om den geestelijken stand te omhelzen, maar daar bestond geene hoop. Toen besloot ik de grote vaart te kiezen, en deed ik na Europa te hebben doorgezworven twee reizen naar onze Oost-Indische bezittingen. Ik werd door den kapitein bemind en had alle hoop om binnen weinige jaren zelf een schip onder mijn bevel te krijgen, want in mijn

Aartsbisschop

Joannes Zwijsen

(1794-1877).

Bron: www.cubra.nl

achttiende jaar zoude ik tot derde stuurman worden bevorderd.

Dan ziet terwijl de tijd van ons vertrek voor een derde reis naar de Oost Indiën nadert, wordt mij te Amsterdam bij godvreezende menschen huisvesting aangeboden, en tevens private lesgeving in het latijn gratis. Ik aarzelde geen oogenblik dit aanbod aan te nemen, en legde mij met eenen onmatigen ijver die ik nu nog moet bezuren, op de studiën toe, zoodat ik in ruim een jaar, het vergetene weer had ingehaald, ja verder was gekomen, dan waar ik voor 6 jaren was gebleven. Toen nam ik vervolgens, bij mijne moeder te huis zijnde, nog 1½ jaar bij eenen Lutherschen predikant les in het latijn en vooral in het grieksch en had het geluk in 1843 een goed examen te maken op Cuilenborg, waar ik tot de philosophie werd toegelaten. Ik volbragt mijne studiën en heb mij steeds in mijnen nieuwen staat gelukkig bevonden.

En nu Monsgr. word ik door uwe goedheid aangesteld tot geestelijk herder dierzefde zeelieden met wien ik zooveel jaren voor mijn ligchamelijk onderhoud heb moeten zorgen. Zeker mijn lot is wondervol, zoo iets wie had het kunnen denken. Hartelijk dank voor uwe beschikking Monsgr. Zij veroorzaakt mij vreugde. Edoch ik mag het niet verzwijgen, zij zoude grooter zijn geweest, wanneer Schokland meer aan mijne ligchamelijke behoeften kon voldoen. Want Monsgr. zoals ik boven reeds heb aangestipt, ik moet het thans en heb het reeds eenige jaren moeten bezuren, dat ik met zooveel onmatigheid heb gestudeerd en daarbij mij verstervingen heb opgelegd die allesbehalve verstandig waren, zooals ik thans inzie. Ik zal het Monsgr. in twee woorden zeggen: ten gevolge van mijn vasten en studeeren is mij het darmkanaal verzwakt, en dat veroorzaakt mij dag op dag, wel

geen pijnen, maar toch groote lasten. Veel heb ik ter genezing aangewend, doch weinig baat gevonden terwijl Professor en Doctor mij steeds hebben aangespoord, om, veel te wandelen. En dit zal mij op Schokland onmogelijk zijn. Intusschen zal ik met goede moed vertrekken, misschien zal de zeelucht mij goeddoen. De Docter zegt dat ik sterk van gestel ben, en dat merk ik Monsgr. uit mijne bezigheden, en dat doet mij op een langzaam herstel hoopen. In Schokland zal ik trachten aan de hoop van Monsgr. te voldoen, en mij beijveren om eenmaal met eene parochie op het vasteland te worden vereerd.

Intusschen Monsgr., terwijl ik Olst verlaat is het niet zonder eenig heimwee.

Met den besten ijver, God is mijn getuige, heb ik steeds in Steenwijkerwold gewerkt en hard viel mij het vertrek vandaar; met niet minder ijver heb ik het werk hier bij de hand gevat, ik bemin en word bemind en verlaat Olst met droefheid. Waarom zal Monsgr. vragen? Monsgr., staat u mij toe, dat ik openhartig spreek, 't is niet mijn eigen lof die ik wil verkondigen, 't is slechts het heil der gemeente, wat ik beoog. Ik heb er lang over nagedacht Monsgr. of ik het zou schrijven (en zou het ook zeker niet hebben gedaan, ware ik hier nog langer gebleven) want ik meende aan mijn pastoor een soort van verraad te plegen, wanneer ik Monsgr. zeide dat de pastoor niet meer in staat is om zonder een ferme kapellaan eene gemeente te bedienen. Maar ik denk nu, niemand weet van mijn schrijven iets aan Monsgr. en derhalve kan Monsgr. ook zijne maatregelen nemen zonder van inlichtingen gewag te maken.

De pastoor dan Monsgr. is iemand, die in zijn leven zelden met andere Heeren geestelijken heeft verkeerdt, en daardoor (van Z Eerw. zedelijk gedrag

weet ik niets te zeggen) in veele punten een pastoor ex consuetudine (uit gewoonte, A.P.) is geworden. Vandaar dat Z Eerw. stijf aan zijne gewoonten gehegt is, moeilijk voor inlichtingen vatbaar is. Vanouds gewoon zijnde met zijne zusters, (een meid is hier niet) in de gemeente uit te gaan, hebben deze een groote invloed in de gemeente gekregen. Zonder daarover te spreken, heb ik van den eersten oogenblik dat ik hier kwam, eene tegenovergestelde rigting gevolgd. Wel wierd ik altoos met den pastoor en zijne zusters door de boeren uitgenodigd op zoogenaamde boerenvisites, doch ik heb er geen gevolg eraan gegeven, van oordeel zijnde dat de priest. waardigheid er niet door werd verheerlijkt. Zoo werd ik zelfstandig tegenover den pastoor, wat met leede oogen door Z Ew. zusters werd aangezien, maar daardoor wist ik

*Henricus van Kessel.
Bron: Collectie
Vrienden van
Schokland*

*Aartsbisschop
Joannes Zwijsen.
(1794-1877)
Bron: nl.wikipedia.
org.*

mij tenminsten voor het uiterlijke eenig aanzien en ontzag te verschaffen, wat mij dan ook kracht gaf om den pastoor in zijne eigendunkelijke handelwijze in de kerk. bediening, waarin ZEw. ik wil het wel gelooven, ter goeder trouw volhardde te stuiten. Het ging wel eens moeilijk, maar het gelukte mij dikwijls. Het predikambt heb ik schielijk na mijne komst alhier geheel op mij genomen, en als ik mij niet bedrieg, heeft het goede vruchten opgeleverd. Ik deed dit, Monsgr., omdat de pastoor volstrekt niets geen voordragt hebbende, daarenboven voor de meesten onverstaanbaar is. Van den pastoor zijne gewoontens sprekende, wil ik eene zaak aanstippen, die dunkt mij nogal van gewigt is. Zoo vernam ik Paaszaterdag dat Z Eerw. het doopwater, waarin de oude h.Olie met Paaszaterdag worden gedaan, toto anno currente nog voor het doopen gebruikte, zoodat hier, sedert 20 jaren, altoos gedoopt is, ja met nieuw doopwater, maar waarin oude h.Olie waren vermengd. Wat het biechten aangaat, ik heb van meerdere poenitenten (berouwvollen, A.P.) vernomen, dat Z Ew. nooit de poenitenten ondervraagt. Dit Monsgr. zal genoeg zijn om U.H.E.W. in te ligten wat U.H.E.W.omtrent den pastoor te doen staat. Zend Monsgr. hier een zelfstandige kapellaan, die in mijne voetstappen trad, het zou inderdaad een zegen voor de gemeente zijn en een steun voor den overigens braven pastoor. Z Ew. is goed en ik hoop ook als vriend van Z Ew. te scheiden, intusschen scheen het mij altoos toe alsof ik hier over was en dat waarschijnlijk ook een volgende kapellaan te beurt vallen, als Z Ew. zijn standpunt zal willen handhaven. Daarom Monsgr. een kapellaan die reeds eenige jaren in bediening is geweest, en met de verschuldigde

eerbied voor den pastoor in acht te nemen, ook zijnen pligt weet te betrachten, zou hier zeer wenschelijk zijn.

Overigens Monsgr. gelijk ik steeds het beste voor den pastoor wensch, zoo hoop ik ook dat Monsgr. mij de inlichtingen, welke ik door dezen geef, niet ten kwade zal duiden, vermits ik er niets bij op het oog heb dan het welzijn der gemeente. Ik ben in de pastorij steeds goed behandeld en de pastoor ziet mij met leedwezen vertrekken, zoodat ik niet twijffel of Z Ew. zal thans beseffen, dat ik het steeds goed met Z Ew. heb gemeend. Aan den Z Ew. Deken heb ik niets van dit alles willen zeggen Monsgr. omdat ik oordeelde dat U.H.E.W. uit de verte daaromtrent beter wenken kon geven dan de Deken, als Monsgr. het tenminsten noodig oordeelt. Intusschen Monsgr. verzoek ik U.H.E.W. dringend van deze inlichtingen zulk een gebruik te maken, dat nooit iemand kan bevroeden dat ik het U.H.E.W. heb gegeven.

Nogmaals dan Monsgr. mijnen dank voor mijne benoeming uitende, verzoek ik Monsgr. welwillend aan te nemen de gevoelens van ware hoogachting en kinderlijken eerbied, welke U.H.W.opdraagt.

de van U.H.E.W. onderdanige zoon
H. F. J. ter Schouw
Ven. Past. in Schokland
(a.s. pastoor van Schokland, A.P.)

Olst, den 26 maart 1856²

Mijnerzijds slechts een paar kanttekeningen bij de brief. We leren de pastoor kennen als een gedreven priester. Iemand met ambitie om pastoor te worden. Pas dan – zo meent hij – kun je de parochianen volwaardig voorgaan in de eucharistieviering, de gewijde handelingen verrichten van doop, huwelijk etc. De nieuw benoemde pastoor laat nog weten dat hij als priester zijn tijd niet wil verdoen met koffievisites.

Ter Schouw begint – in april 1856 op Schokland gearriveerd – vrij snel na zijn aankomst met het schrijven van brieven aan regering, kamerleden en redacties van kranten. Nederland moest weten dat er een eind diende te komen aan de ellende op Schokland. Het was een schande voor het land. En dat de Schokkers een redelijke vergoeding behoorden te ontvangen voor een nieuw begin elders. Met een royaal gebaar zou de ontruiming zonder dwang kunnen plaatsvinden. Door het voeren van deze landelijke actie hoopte hij de geesten rijp te maken voor de definitieve oplossing van de Schokker zaak.

2. Rijksarchief Utrecht, Aartsbisdom, T. 449, inv. no.1092

Maar hij moest ook op het eiland zelf actie voeren. De Schokkers moesten voorbereid worden op een vertrek. De Commissaris van de koning in Overijssel waarschuwde de pastoor persoonlijk voor dwangmatig optreden. Alle parochianen dienden te tekenen voor het vrijwillig verlaten van de geboortegrond. En eilandbewoners in het bijzonder zijn daar zeer aan gehecht!

Gelukkig beschikte ‘meneer pastoor’ in de persoon van Arnoldus Legebeke, de onderwijzer van Emmeloord, over een bijzonder helper. Vanwege zijn bijbaantje als havenmeester kende Legebeke alle Schokker vissers met naam en toenaam. Hij ontving de opdracht tot het samenstellen van een lijst met alle Emmeloordse gezinnen en te vermelden wat een redelijke vergoeding zou zijn bij vertrek.³ Die lijst stuurde hij naar de Commissaris van de koning in Overijssel. Legebeke wist inmiddels ook dat de protestanten op de Middelbuurt bereid waren tot een vertrek onder voorwaarde.

Dankzij ‘meneer pastoor’ en onderwijzer Legebeke kon de verhuizing naar het vaste land op gang komen en zelfs vlot verlopen. De tijd was er rijp voor: de Schokker bevolking stond met de rug tegen de muur. Er was in feite nauwelijks een andere keuze dan het verlaten van het eiland.

Januari 2015, Aaldert Pol

###

3. Meer gegevens over Ter Schouw en Legebeke, waaronder zijn lijst met de gewenste vergoedingen voor de Schokkers. Zie website: www.Schoklanddoordeeeuwenheen.nl

Huis van wind en zee

*Gedicht bij
'Monument
voor de
Noordoostpolder'
(‘Ketelhuisje’)
uit 1993 van
Frank Bolink
en
Gerard Koopman,
langs de A6
nabij de
Ketelbrug*

’t Staat in zichzelf gekeerd, vast als een huis kan staan,
op goede grond gevest, op vaste poldergronden,
met veilig-hoge dijken die de polder ronden,
waar water, wind en weer hun gang wel mogen gaan.

Gestadig waaien vlagen over dorp en stee,
gelijk de wilde wind de Zuiderzee kwam zwepen;
hij jaagt de rookpluim voort, als eer fragiele schepen:
zo hoog als hier de golfslag gaat stond eens de zee.

Het huis staat zo symbool voor vroeger waterstand –
de wind zet blijvend rook en golf naar eigen hand.

© floor koedam, september 2014

”Ketelhuisje”
Foto: Sjaak Verboom
<http://www.refdag.nl/>

Van Kirkham naar Krakov

Bill Cottam (deel 6 uit 7)

Wat overkwam de bemanning van vliegtuigen die in de Tweede Wereldoorlog neerkwamen in de Noordoostpolder? Soms kon er een noodlanding worden gemaakt in de blubber van de nog droogvallende polder. Anderen overleefden het neerstorten als ze zich op tijd met hun parachute in veiligheid konden brengen.

Het bijgaande verhaal is in 2000 opgeschreven door navigator Bill Cottam van Lancaster Mk.III JA 702 GT-Z for Zebra die op 30 januari 1944 neerstortte bij Marknesse. Het toestel was op weg terug naar Engeland na een bombardementsvlucht boven Berlijn maar werd uit de lucht geschoten door de Duitse nachtjager van Oberleutnant Hans-Heinz Augenstein van 7./NJG 1. Na een duikvlucht kon de Nieuw-Zeelandse gezagvoerder-piloot Jack Rule het toestel nog weer omhoog krijgen, maar hij had nog niet het bevel gegeven om het toestel met de parachute verlaten, of het brak in de lucht in tweeën. De navigator Bill Cottam en de boordwerktuigkundige Paddy Coyne, die hun werkplek hadden op de plek waar het toestel brak, werden de lucht in geslingerd maar konden zich met hun parachute redden. De rest van de bemanning had geen schijn van kans om vallend nog uit de resten van het vliegtuig weg te komen. Het toestel stortte neer op een plek iets ten noorden van het huidige Marknesse waar nu de Oosterringweg ligt. Vijf bemanningsleden ligt sindsdien in Vollenhove begraven. Op het propeller-monument in Marknesse wordt de gesneuvelde bemanning van twee vliegtuigen herdacht. Een Wellington Mk.Ic (R1757) DX-X die op 12 oktober 1941 neerstortte langs de Baarloseweg en de hier beschreven Lancaster Mk.III Z Zebra (JA702 GT-Z) die op 30 januari 1944 neerkwam langs de Oosterringweg.

De enige Britse officier in het kamp was een leger-aalmoezenier die elke zondag kerkdiensten hield. Hoewel het vrijwillig was om de bijeenkomsten bij te wonen, was het verbazingwekkend hoeveel gevangenen zijn kerkdiensten bezochten. Maar later meer over deze opmerkelijke man.

Heel september was het weer mooi en warm en konden we bezig blijven met onze buitenactiviteiten voetbal en honkbal. Onze "Sport Instructeur" maakte bekend dat er een atletiekwedstrijd zou worden georganiseerd voor iedereen die mee wilde doen. Er was enige belangstelling, maar de onderdelen

Bill Cottam werd geboren in Kirkham Lancashire in 1921. Na het volgen van de plaatselijke Grammar School begon hij een opleiding als veilingmeester en taxateur voordat hij in dienst trad van de RAF.

De foto is genomen op 14 augustus 1944 na zijn gevangenneming door de Duitsers. Bill Cottam schreef zijn verhaal op in 2000. Hij overleed op 15 Januari 2008 in St. Annes, Lancashire, Engeland op 86-jarige leeftijd.

bleven beperkt tot baan-atletiek omdat er geen ander materiaal beschikbaar was. Toch werden ze door iedereen toegejuicht. Het was niet mijn sport, ik was liever toeschouwer, met alle bewondering voor de inspanningen van degenen die in laarzen en uniformbroek probeerden te sprinten. Voor zover ik me herinner, waren er de meeste deelnemers voor de afstand van de zogenaamde "halve mijl". De 800 meter werden afgemeten door de "Sport Instructeur" die deze afstand in een ruw ovaal afpaste. Toen de deelnemers opgesteld stonden voor de start riep iemand de meute op voor een weddenschap op een van de lopers, een Canadees, met als inzet een pakje sigaretten. Of iemand de weddenschap van hem heeft aangenomen, weet ik niet, maar hij moet wat voorkennis hebben gehad, want het was inderdaad de Canadees die won. Ogenshijnlijk was het leven van een krijgsgevangene comfortabel; geen verantwoording, geen angst voor plotselinge dood of letsel en

andere verschrikkingen van het front. Maar altijd was er die vraag in het achterhoofd wanneer we weer thuis zouden zijn. Voor de getrouwde mannen moet dit hun belangrijkste gedachte zijn geweest, vooral omdat er nog geen post was doorgekomen naar het kamp.

Ergens in september kregen we te horen dat over een paar dagen een delegatie van het Zwitserse *Rode Kruis* het kamp zou bezoeken. En, ja hoor, op een ochtend arriveerden vier burgers. Geëscorteerd door de kampcommandant, kregen deze vier heren een rondleiding waarbij ze de gevangenen vroegen naar de omstandigheden in het kamp. Naar aanleiding van dit bezoek, werd de mededeling gedaan dat elke vlieger die met een parachute uit zijn vliegtuig had moeten springen, zich bij de aalmoezenier kon melden om een briefkaart in te vullen met relevante details zoals rang en naam. Deze kaart zou worden verzonden naar de *Irvin Parachute Company*. Te zijner tijd, na de beëindiging van de vijandelikheden, zou een lidmaatschapskaart en een gouden Caterpillar-badge worden toegestuurd naar hun huisadres. Ik kwam er voor in aanmerking, heb een kaart ingevuld en heb de badge ontvangen. Het was toen nog een heel exclusieve club, maar de club is inmiddels uitgegroeid tot een legioen.

Oktober kwam. We zaten nu al meer dan twee maanden in dit kamp en nog steeds had niemand post van thuis ontvangen. Er was ook een verandering in het weer te merken. Niet langer stond de zon aan een strak blauwe hemel, maar er verschenen grijze wolken en we kregen regen, wat een einde maakte aan de buiten-activiteiten. Sommige dagen regende het de hele dag, op andere dagen was het wisselend, maar waren er

*De lidmaatschapskaart
aangevraagd door
Bill Cottam van de
Caterpillar Club voor
luchtmachtpersoneel
dat zich met de
parachute heeft moeten
redden.
De Caterpillar is de
zijderups waarvan
parachutes gemaakt
werden.
Bron: www.teunisplats.
net*

buien. Een ander probleem stak nu de kop op; de "roep van de natuur". Het verblijf op de latrine onder deze weersomstandigheden – in de regen zittend op een boomstam – was bepaald geen pretje. Aan het einde van elke barak was een toilet, maar deze mocht alleen worden gebruikt na het "lichten-uit" als de deuren op slot gingen. Wanneer men op zo'n moment doorkreeg dat het even stopte met regenen volgde een ware wedren richting toiletten.

Brood en andere zaken werden vanuit de aangrenzende Duitse barakken per vrachtwagen het kamp in gebracht. Die vrachtwagen reed op een mengsel van hout en alcohol als brandstof in plaats van benzine. De brandstof werd geproduceerd door brandend hout in een soort kachel achter de cabine. Dit voertuig rolde het kamp binnen gehuld in wolken blauwe rook.

Door de aanhoudende regen was de eertijds harde ondergrond verworden tot een zompig moeras van modder, doorkruist door diepe wielsporen van die vrachtwagen. Op een dag kwam hij weer langs en stopte bij het magazijn. Men laadde hem uit en probeerde toen weer te vertrekken, maar door de doorslippende wielen en onder het uitstoten van zeer veel blauwe rook, kwam het ding niet van zijn plek. Elke keer dat de bestuurder de motor tevergeefs op toeren bracht brak er een groot gejoel en honend gefluit uit bij de krijgsgevangenen. Dit tot grote ergernis van de bewakers en waarschijnlijk ook voor de commandant. Er werden nu touwen bevestigd aan de voorzijde van de vrachtwagen en een aantal krijgsgevangenen werd opgeroepen om met vereende krachten trekkend van voren en duwend van achteren het ding uit de modder te krijgen. Op het juiste teken werd aan de achterkant geduwd, of dat leek men te doen, terwijl aan

de voorzijde de touwen strak stonden en men krachtig leek te trekken. De bestuurder liet zijn motor flink toeren maken. Blauwe rook wolkte uit de uitlaat, de wielen slipten, maar de vrachtwagen bleef waar hij stond. In feite leek hij nog dieper in de modder te zinken. Na de tweede poging, met evenveel succes als de eerste keer, werd de operatie afgeblazen, de krijgsgevangenen stuurde men terug en de vrachtwagen bleef waar hij was. De volgende dag kwam er een trekker die er eindelijk in slaagde de vrachtwagen te bevrijden. De volgende levering van de goederen werd gelost bij de poort en per handkar door bewakers naar het magazijn gebracht. Dit systeem bleef men gebruiken totdat we vertrokken uit het kamp. Dus met kleinschalige sabotageacties konden we zo het soepele functioneren van het kamp wat verstoren.

De dagelijkse rantsoenen die werden uitgedeeld konden we aanvullen met levensmiddelen uit de pakketten. Om een warme maaltijd te maken, had ergens iemand een blaasbalg voor het houtvuur ontworpen. Dit was een apparaat dat, net als de balg in een smederij, het vuur aanblied om de temperatuur van het vuur te verhogen. Van blikken uit de pakketten werd een lange trechter gemaakt. Van andere blikken werd een cilinder met daarin een ventilator gefabriceerd die aan de trechter werd vastgemaakt. Vervolgens werd, door aan het handvat te draaien, aangeblazen lucht geproduceerd voor het vuur. De resultaten waren uitstekend. Zo was het mogelijk om gebakken Spam, warm water voor thee en zelfs geroosterd brood te maken ter afwisseling van het zaagselachtige roggebrood. Sommige van die aanjagers waren gezien de primitieve materialen en gereedschappen ware hoogstandjes van technisch vernuft.

Foto:
Krijgsgevangenen in
het Duitse kamp
Stalag Luft VIIa
Moosburg in Beieren
kookten net als Cottam
en Coyne hun maaltijd
in kleine groepjes
op geïmproviseerde
kooktoestellen.
Bron:
www.442fw.afrc.af.mil/

Wij, in onze kleine kookgroep, hadden slechts een simpel apparaat, maar het werkte. Brandstof voor het vuur was altijd een probleem. Onze houtvoorraad zou allang op zijn geweest, ware het niet voor één schier onuitputtelijke bron: de bedplanken kwamen dan nog in aanmerking voor brandstof. Maar dan werd het voor de stapelbedden steeds moeilijker de strozakken te ondersteunen zonder erdoor te zakken en te landen op de persoon eronder.

De regen hield ook in november niet op. Hoewel er zonnige dagen waren, raakte de bodem doorweekt en ging men alleen als het noodzakelijk was nog naar buiten. Verder brachten we onze tijd binnenshuis door met de weinige boeken die er waren, ons beschikbaar gesteld door het Zwitserse *Rode Kruis*. Verder kropen de uren maar langzaam voorbij en was het enige andere alternatief je uit te strekken op je bed en te dromen

van betere tijden. Mijn gedachten draaiden vooral om eten. Zo dacht ik bijvoorbeeld graag aan wat ik bij thuiskomst het liefst zou eten; een appeltaart!

Onze "gastheren", zich bewust van onze situatie, leverden ons heel vriendelijk briefpapier om naar huis te schrijven. Het bestond uit één vel papier om de twee weken. De brief moest worden geschreven met potlood en in een open envelop worden ingeleverd, zodat het voor verzending kon worden gecensureerd. Het was al een hele opgave één pagina te vullen, want waar moest je het nog over hebben? Alles was in een eerdere brief al gezegd. We verlangden allemaal erg naar brieven van thuis, gewoon om de eentonigheid van ons bestaan te verlichten en het gaf ons iets om op te antwoorden in onze volgende brief. Zo gingen de dagen langzaam voorbij. In december kregen we te horen dat als gevolg van moeilijkheden

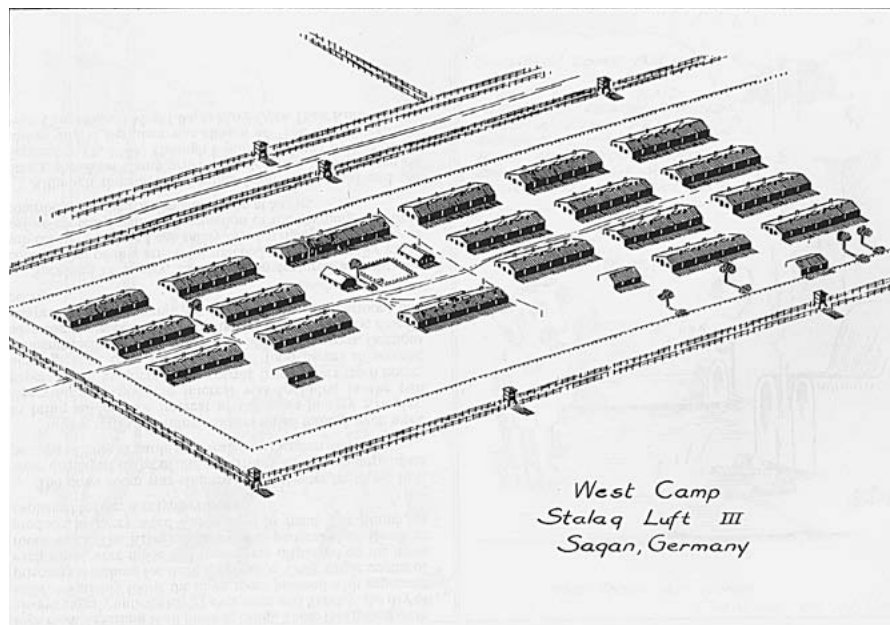
met het Duitse transportsysteem de pakketten tot nader order om de twee weken zouden worden uitgedeeld. Dit betekende bijna een halvering van ons rantsoen. Gelukkig was er twee weken voor Kerstmis een overleg waar met algemene instemming van alle 24 mannen in mijn kamer werd afgesproken om iets bij te dragen voor een gemeenschappelijke kerstmaaltijd. Het was een moeilijke beslissing, maar met een beetje vindingrijkheid was een van onze groep ervan overtuigd dat hij iets kon maken dat leek op een kerstbrood, door gebruik te maken van de koekjes en de rozijnen die werden ingebracht. Zo spaarden we in die paar weken voor Kerstmis een voorraad bijeen waar menigeen een begerige blik naar wierp, maar die niemand aanraakte.

Zoals er altijd er een grappenmaker in de groep zit, is er ook altijd een ritselaar: iemand die het onmogelijke kan versieren. Een tiental dagen voor de kerst wist deze man maar liefst vijf appels en pruimen te regelen. Hij verbaasde ons met zijn bewering dat hij in staat was om een alcoholische drank

te maken voor Kerstmis. Zijn volgende vraag was of er iemand suiker had? Het resultaat van dit alles was een mix van appels en pruimen, samengevoegd in een bak met de suiker. Het werd bedekt met twee bedplanken en zo met rust gelaten. De gisting zorgde volgens hem voor de rest. Elke dag werd het mengsel geroerd. Een paar dagen voor Kerstmis werd alles verwarmd en kon iets van een drank worden afgetapt, maar daarover later meer.

Niet alleen kregen we minder te eten door de zuinige toevoer van pakketten, maar ook ons dagelijks broodrantsoen werd behoorlijk teruggeschroefd. Normaal werd één brood verdeeld tussen 4 mannen, maar het moest het nu met 6 personen doen met één brood. Er was een klein supplement in de vorm van een soepje dat smaakte naar gras maar verder geen naam mocht hebben. Maar het was tenminste warm en hielp om het droge brood naar binnen te krijgen.

Het werd Kerst en we keken allemaal reikhalzend uit naar het zogenaamde diner. Onder leiding

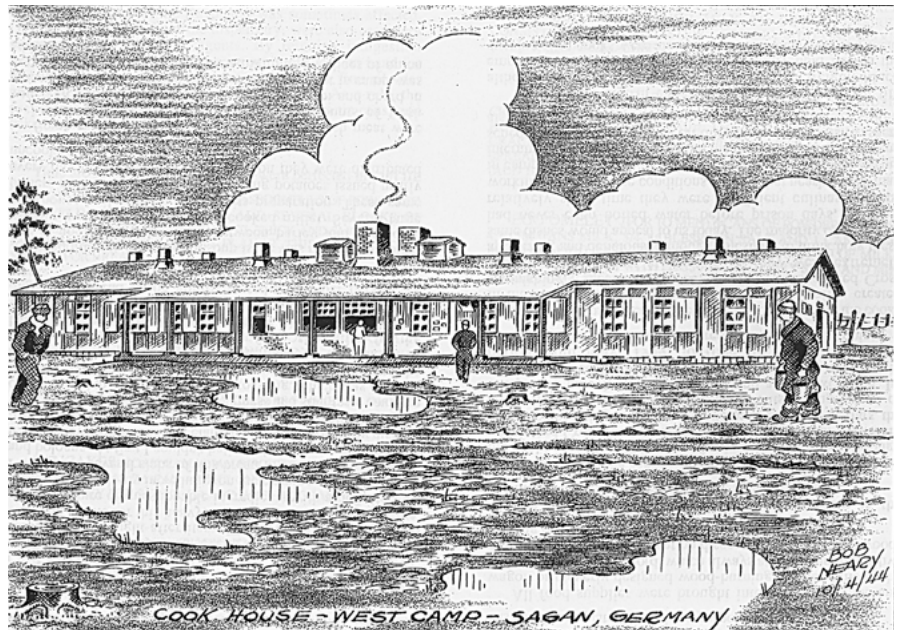

De Amerikaanse krijgsgevangene Bob Neary maakte in 1944 tekeningen tijdens zijn verblijf in krijgsgevangenenkamp, Stalag Luft 3 bij Sagan in Polen. Cottam en Coyne hebben daar nooit gezeten maar de kampen waren overeenkomstig.

*Bron:
www.442fw.afrc.af.mil*

De Amerikaanse krijgsgevangene Bob Neary maakte op 4 oktober 1944 deze tekening tijdens zijn verblijf in krijgsgevangenenkamp, Stalag Luft 3 bij Sagan in Polen. Cottam en Coyne hebben daar nooit gegeten maar de kampen waren overeenkomstig aan hun kamp Bankau.
Bron:
www.442fw.afrc.af.mil/

van onze zelfbenoemde kok, werd er bepaald wat er gedaan moest worden. Verschillende soorten vlees uit blik werden gesneden en gebakken. Koekjes werden verkruid en tot een nat deeg gemaakt door het toevoegen van met water verdunde blikjes gecondenseerde melk en een paar rozijnen, overgebleven van het brouwsel. Het mengsel werd daarna in een blik geduwd en boven een vuur gebakken. Niemand had verwacht dat het ook zou lukken, maar uiteindelijk deed het dat wel. Het zag er uit als een klomp deeg met een paar rozijnen die uit de zijkant staken. Eindelijk was de maaltijd klaar. Iedereen kreeg een strikt afgemeten portie. We zaten in een kring met het baksel op ons bord. Het brood werd gedoopt in wat vet. Alleen uitgehongerde mannen zouden dit met plezier en genietend naar binnen hebben kunnen werken; kortom het was voor ons een waar kerstdiner. Ook het kerstbrood werd verdeeld. Het was keihard, maar verrassend genoeg redelijk zoet en ergens in de verte kon men de smaak van rozijnen

nog proeven. Het kostte ons niet veel tijd om deze maaltijd te verorberen, maar na een dieet van brood en soep van een twijfelachtig karakter, smaakte het geweldig. Het werd gevolgd door een kop thee, waarna het "heksen brouwsel" werd geserveerd. Het zag eruit als verdunde zwarte stroop wat we uit de container schepten, zonder twijfel vanwege de rozijnen. Voorzichtig werden er slokjes van dit brouwsel genomen, daarna grotere teugen en uiteindelijk werd het opgeslokt. Vreemd genoeg was de smaak verwant aan zoete sherry, maar de uitwerking was teleurstellend. We verwachtten allemaal direct een gevoel van vrolijkheid, maar afgezien van een beetje een warm gevoel in de maag was het verder nogal teleurstellend. De eerste hoeveelheid van het brouwsel was voor de meesten van ons voldoende, maar een paar stevige innemers bleven doorgaan tot het op was. Er werd geen duidelijk effect opgemerkt tot, pas enige tijd later, één van ons plotseling naar buiten rende en de inhoud van zijn maag leegde op

de grond. En de andere persoon die met dezelfde mate had ingenomen, onderging hetzelfde lot. Zelfs degenen onder ons die voorzichtiger waren geweest begonnen zich een beetje misselijk te voelen, maar dit gevoel was snel voorbij. Misschien waren onze magen niet meer zo gewend aan een dergelijke combinatie van vet voedsel en het brouwsel. Toch hadden we ons best gedaan om Kerst te vieren.

Een grimmige reis

Het was inmiddels winter en een paar dagen na Kerst werden we wakker en zagen dat er 's nachts een laagje sneeuw was gevallen. Er vonden al snel sneeuwbalgevechten plaats en in weerwil van ijsskoude handen, natte voeten en doorweekte kleren, was het een aangenaam tijdverdrijf en het was een welkome onderbreking van de eentonigheid van de winterdagen. Het kan zijn dat ik kou heb gevat door de nattigheid, want kort daarna ontwikkelde zich een ernstige aanval van diarree en moest ik voortdurend met hoge nood naar de latrine, en het waren nog koude reisjes ook. Eén keer was ik te laat, met alle desastreuze gevolgen van dien: ik moest een daglang broekloos rondlopen. Maar dat was nog niet het ergste. Midden in de nacht werden we gewekt door de bewakers met het bevel om onze persoonlijke spullen in te pakken en binnen een uur klaar te zijn om te vertrekken. Deze aankondiging sloeg bij mij in als een bom. Midden in de winter, vrieskou buiten en geen broek om te dragen, alleen mijn pyjama! Verwoed rende ik rond langs de andere kamers in de barak op zoek naar iemand met een extra broek. Mijn verlangen was zo groot, dat ik zelfs dankbaar zou zijn geweest met een korte broek. Het leek erop dat het me niet zou lukken, maar in de laatste kamer haalde een aardige ziel een

Amerikaanse luchtmacht-broek voor mij tevoorschijn die misschien wat aan de grote kant was maar waar ik zeer dankbaar voor was.

De schijnwerpers buiten het kamp waren aan. We stelden ons op in rotten van drie en werden naar behoren het kamp uit gemarcheerd. We verwachtten naar het treinstation te marcheren maar we realiseerden ons al snel, toen we het station passeerden en de weg zich tot in de verte uitstreckte, dat we gedoemd waren te lopen naar waar het lot ons zou brengen. Het begon te sneeuwen. Marcheren in dit weer was vreselijk. Spoedig waren onze jassen bedekt met een tot ijs geworden laag sneeuw. Aan snorren en wenkbrauwen hingen ijspegels. Er werd geen informatie gegeven over de vraag waarom we plotseling het kamp moesten verlaten, maar zoals gewoonlijk was er altijd wel weer iemand die had ontdekt waarom we zo halsoverkop weg moesten. Het *Rode Leger* was met een winteroffensief begonnen. Het was door de Duitse linies gebroken en rukte op naar het westen. Het kamp bij Bankau was dicht bij de Poolse grens, Krakau was slechts zo'n 60 of 70 kilometer verder naar het oosten. Die situatie was kennelijk aanleiding voor de Duitse autoriteiten om Stalag Luft 7 te evacueren.

De rest van de nacht hebben we doorgesjokt, onze hoofden gebogen voor de storm en de handen diep in de zakken. Het werd weer dag nadat we 5 tot 6 uur onderweg geweest waren, toen er een klein dorp verscheen langs de weg. We werden midden in het dorp op appèl gezet en moesten lange tijd wachten. Eindelijk werden we naar een boerderij-erf geleid, dit alles tot grote verbazing van de boer. Hier moesten we blijven. Een aantal van ons werd in het hooi in de schuur ondergebracht,

*De Amerikaanse
krijgsgevangene Bob
Neary maakte in 1944
tekeningen na zijn verblijf
in krijgsgevangenenkamp,
Stalag Luft 3 bij Sagan
in Polen. Cottam en
Coyne hebben daar nooit
gezet en de kampen
waren overeenkomstig.*

*Ook deze gevangenen
moesten in de winter van
1944-'45 te voet voor de
Rode Legers uit naar het
Westen marcheren in een
barre dodenmars door de
sneeuw.*

Bron:

www.442fw.afrc.af.mil/

anderen kwamen terecht in de schuren, de stallen en onder de kapschuur. Dankbaar legden we ons neer op het hooi. De afstand in ogeschouw nemend die we tot Bankau hadden afgelegd, probeerden we ons voor te stellen waar we eventueel op de trein zouden kunnen worden gezet. Maar niemand kon nu al bedenken dat het nog vele dagen zou duren voordat dit gebeurde. We waren doodmoe van de lange mars. We deden onze laarzen uit en wreven onze voeten om de pijn te verlichten. Leden van de groep werden al snel door slaap overmand. Omdat we het kamp in de duisternis hadden verlaten, waren we ons slechts bewust van de mensen direct om ons heen. Tot onze verrassing kondigde een bewaker aan dat we iets van een ontbijt zouden krijgen. Er waren veldkeukens opgezet op het erf en er werd een kopje groentesoep en een stuk van het onvermijdelijke roggebrood uitgedeeld aan elke krijgsgevangene. Na een lange nachtmars was dat meer dan welkom, hoewel het veel te weinig eten was. Het volgende bevel dat we kregen was

dat we voor de rest van de dag wat moesten slapen en klaar moesten zijn om die avond weer verder te gaan. Het vooruitzicht op nog een nachtmars was bepaald niet prettig, er zat niet anders op dan maar wat proberen te slapen voor zover dat lukte. Het hooi vormde een zacht bed en het was redelijk warm.

Tegen de avond waren de keukens weer in bedrijf met hetzelfde op het menu als bij het ontbijt. In elk geval hadden we iets in onze maag voor de lange nacht onderweg. Gelukkig was het gestopt met sneeuwen, maar het was erg koud toen we de boerderij verlieten. We marcheerden door de nacht, zonder iets of iemand te zien, onbewust van wat er om ons heen was, bijna machinaal de ene voet voor de andere zettend. Ik ben ervan overtuigd dat sommige van onze maten in slaap vielen terwijl ze liepen, elke keer dat ze van hun lijn afdwaalden, werden ze door hun burens terug geduwd. Er moeten 700 tot 800 man in die mars hebben meegelopen, de colonne was bijna een kilometer lang, maar

de Aalmoezenier, die ik al eerder noemde, was constant aan de staart van de colonne te vinden om degenen aan te moedigen die dreigden achterop te raken. Dan liep hij weer naar de voorzijde van de colonne met ook daar bemoedigende woorden voor iedereen. Als wij die nacht 24 kilometer hadden afgelegd, dan liep deze aalmoezenier wel de dubbele afstand en dat alles op hetzelfde rantsoen dat wij hadden genuttigd. Hij bleef dit doen gedurende de hele afstand die we marcheerden. Deze tweede nacht onderweg duurde gelukkig niet zo lang als de vorige. Rond middernacht werden we weer van de weg gehaald en naar een ander boeren erf geleid. Daar werd ons verteld dat we halverwege de volgende ochtend verder zouden lopen. We liepen weer regelrecht naar de schuur waar we in het hooi ploften en sliepen.

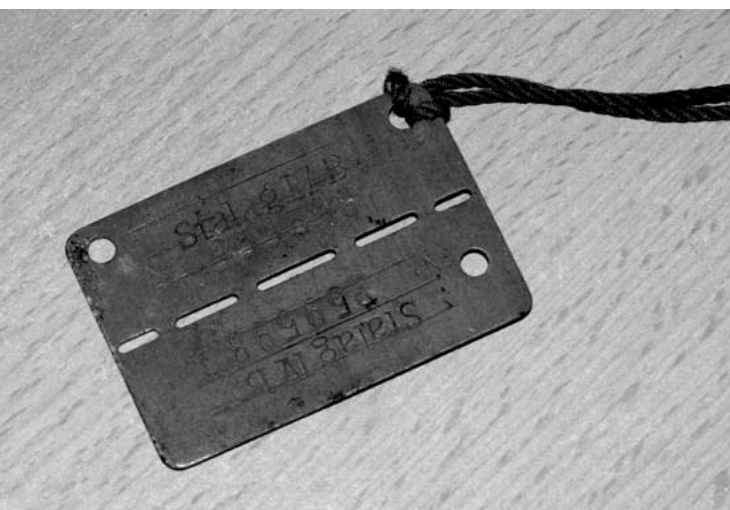
Nadat we opnieuw waren gevoed uit de veldkeukens, begon de mars deze keer bij daglicht, dus in ieder

geval konden we om ons heen kijken. Hoewel deels verhard, was het heel duidelijk geen hoofdweg. De enige bewoners die we zagen waren dorpingen uit de omgeving die onze haveloze groep vanaf de kant van de weg zagen passeren. Het was duidelijk dat er vragen werden geroepen aan de bewakers over wie we waren. Het werd al snel duidelijk dat we van nationaliteit waren veranderd, omdat het woord "Rusky" of een soortgelijke uitspraak werd gehoord in het antwoord van de bewakers. Ongetwijfeld geloofden de dorpingen de bewakers omdat we het onderwerp werden van boegeroep en bedreigd werden met tal van verwensingen. Het klonk alsof we allemaal misdadigers waren. Deze dagmars eindigde halverwege de middag op het erf van weer een andere verbaasde boer, die moest lijden in stilte, want protesteren had geen zin. Omdat nog steeds licht was toen we werden ingekwartierd voor de nacht,

 <p>Pannenkoekhuis "De Strooppot"</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ruim 30 soorten pannenkoeken • Kinderfeestjes • Speel- en doepark • Midgetgolfbaan & speurtochten 	<p>De Voorst restaurant partycentrum</p> <ul style="list-style-type: none"> • Familiedagen • Bruiloften • Personeels- en themafeesten • Uitgebreide diners • Vergaderingen • Speel- en doepark • Groepsaccommodatie
<p>MIDDEN IN HET VOORSTERBOS</p> <p>Leemringweg 29, Kraggenburg, Tel. 0527-25 24 83 - info@devoorst.nl - www.devoorst.nl</p>	

advertentie

Alle krijgsgevangenen kregen een identiteitsplaatje horende bij het krijgsgevangenkamp waar ze in zaten. Hier gaat het om Stalag IVb bij Mühlberg in Brandenburg.
Bron:
<http://en.wikipedia.org/>

lagen de ritselaars onder ons al snel op de loer. De aardappel-opslag werd ontdekt, evenals de voorraad wortelen en rapen en nog voordat de keukens waren geïnstalleerd, werden tal van vuurtjes aangestoken en de geplunderde groenten werden allemaal samen gekookt in een pot om er een soort soep van te maken. Terwijl onze pot werd gekookt, zag iemand een verdwaalde kip die in de buurt onder een boeren-kar rondscharrelde. Altijd is er wel iemand die zo'n buitenkans in een flits doorziet en het duurde niet lang of de kip was gevangen, de nek omgedraaid, geplukt, schoongemaakt en als smaakmaker aan de pan met onze soep toegevoegd: Sinds die dag heb ik nooit lekkerder kippensoep gegeten. Helaas was dit het laatste feestmaal aan het eind van onze lange dagmars. De bewakers waren nu achterdochtig geworden en bij alle volgende gelegenheden werden de voorraden streng bewaakt nadat we waren ingekwartierd. We moesten terug naar ons rantsoen van tweemaal daags een kop soep en een stuk brood. Het weer bleef koud maar droog en langzaam vorderden we in westelijke richting, weg van het oprukkende *Rode*

Leger. Gedurende een dag marcheren, of strompelen zou misschien een betere omschrijving zijn, werd ons opgedragen om aan de kant van de weg halt te houden. Deze order wekte enige nieuwsgierigheid. Het duurde niet lang of onze nieuwsgierigheid werd bevredigd toen we langzaam ingehaald werden door een colonne van de Duitse *Wehrmacht*, die zich ook terugtrokken, weg van het *Rode Leger*.

In plaats van de eertijds alles overwinnende vechtmachine van het Duitse leger zag ik nu een zeer gedemoraliseerde groep stakkers gehuld in lompen die alles hadden aangegrepen om maar te kunnen vluchten. Terneergeslagen trokken de mannen aan ons voorbij. Hun vervoermiddelen waren door paarden getrokken wagens, vergelijkbaar met de huifkarren uit het oude Amerikaanse Westen. Wat ze aan uitrusting hadden, lag opgestapeld in de karren, maar verschillende andere spullen waren opgehangen aan de buitenkant. De colonne nam geen notie van ons toen ze voorbij trokken, dus was het vrij gemakkelijk om spullen die van pas kwamen los te haken van de wagens. Stormlantaarns waren de favoriete items, maar ook al het andere dat klein genoeg was om te worden meegetild werd weggenomen. Ik vroeg me af hoeveel er uit deze legercolonne flink nijdig geworden zijn toen ze er later achter kwamen dat al hun lampen weg waren. Hiermee wisten we de vijand toch nog een beetje schade toe te brengen.

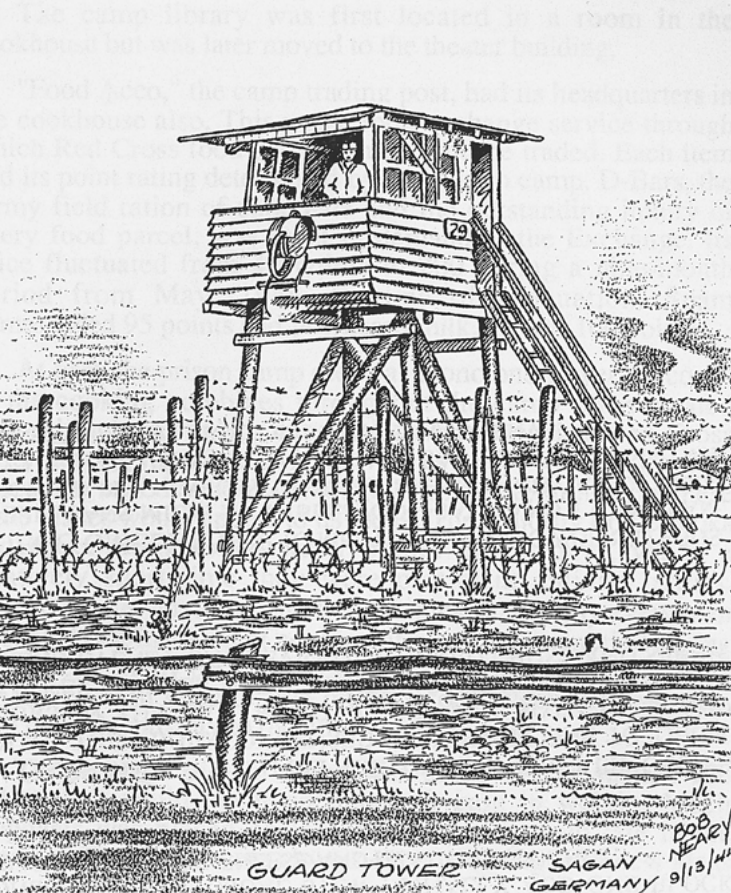
Een ander voorbeeld van het op een simpele manier hinderen van de Duitse oorlogsinspanning was om de paarden die de wagens trokken tot stilstand te brengen. In tegenstelling tot een Engels paard dat gehoorzaamde op het commando "Whoa", reageerden Duitse dieren op het commando "Brrr".

Dus, bij meer dan één gelegenheid kwam een wagen tot stilstand en moest de wagen erachter ook stoppen, en zo verder in de rij. Zo dicht zat deze colonne op elkaar. Geleidelijk echter haalden ze ons in en kwamen we achter de rij wagens te lopen. Een laatste blijvende herinnering die ik van deze dag heb is de onwerkelijke aanblik van twee paarden ingespannen voor een open Mercedes personenwagen, met twee hooggeplaatste Duitse officieren onderuit gezakt op de achterbank met een soldaat als chauffeur, terwijl een tweede soldaat de paarden met de teugel leidde. Dat was de toestand van het Duitse leger aan het Oostfront. Bij het passeren van de dorpjes merkten we al snel dat de dreigende nadering van het *Rode Leger* de burgerbevolking hulde in een sfeer van onheil. Het duurde niet lang of we liepen vast in een konvooi van burgers die ook naar het westen vluchtten met allerlei voertuigen volgeladen met persoonlijke bezittingen, van karren tot kinderwagens. Het was duidelijk dat ze niet onderworpen wilden worden aan de Russische bezetting. Naarmate de dagen vorderden, lieten de rantsoenen die werden uitgedeeld steeds meer te wensen over. De pijn van de honger nam elke dag toe. Op een gegeven moment verlieten mensen de colonne en trokken in een wanhopige poging hun honger te stillen suikerbieten uit de aangrenzende velden in een poging hun honger te stillen, maar met nadelige gevolgen. Het eten van suikerbieten, wortels en rapen eindigde al snel met gevallen van diarree en misselijkheid. De onvermoeibare Aalmoezenier werd nog actiever; hij liep langs de colonne om iedereen te waarschuwen. In niet mis te verstane woorden maakte hij duidelijk dat iemand die niet meer verder kon na het eten van deze groenten, achter zou worden gelaten. Gelukkig is het zover

niet gekomen. Voor zover ik weet, werd er niemand achtergelaten.

Het was ergens tijdens de tweede week van onze tocht, toen we voor de nacht halt hielden, dat we werden ingelicht dat de gehele volgende dag een rustdag zou zijn en dat we de volgende avond pas onze weg weer zouden vervolgen. Dankbaar voor deze rust, werd echter de melding van de nachtelijke mars met ontzetting ontvangen. Naast de warmte van een schuur en het dagelijkse rantsoen dat we in de ochtend en vervolgens wederom in de avond ontvingen, genoten we van de luxe van het hooi.

Vrijwel direct na het invallen van de duisternis stonden we weer opgesteld in een soort van ordelijke rijen op het erf terwijl er een appèl werd gehouden. De eerste telling klopte kennelijk niet en dus kwam er een tweede telling. Het werd inmiddels nacht, waardoor de temperatuur flink daalde en er kon gemopper worden gehoord. Al snel begon er iemand te zingen "waarom wachten we", een bekend lied voor iedereen die tijdens de vroegere trainingsdagen buiten de kantines in verschillende legerkampen in Groot-Brittannië in de rij op eten stond te wachten. Rond de 800 stemmen namen het refrein over en het kostte verscheidene schoten over onze hoofden om de orde weer te herstellen. Tenslotte was ofwel de telling correct, of hij werd aanvaard ook al klopte hij niet, want we werden naar de weg geleid om aan onze nachtelijke mars te beginnen. Kort na het verlaten van de boerderij marcheerden we langs een brede verharde weg, klaarblijkelijk een belangrijke hoofdweg. Het moet ergens na middernacht zijn geweest toen de eerste tekenen van bewoning verschenen. Dit moest een stad van enige omvang zijn, want terwijl

*De Amerikaanse
krijgsgevangene
Bob Neary maakte
op 13 september
1944 tekeningen
tijdens zijn verblijf in
krijgsgevangenenkamp,
Stalag Luft 3 bij Sagan
in Polen. Cottam en
Coyne hebben daar nooit
gezien maar de kampen
waren overeenkomstig.
Bron:
www.442fw.afrc.af.mil*

we verder naar het centrum liepen stonden de huizen steeds dicht op elkaar. Er was niemand te zien in de straten en achter geen van de vensters was er licht. Het was bijna een spookstad. Op een groot plein gekomen gaven de bewakers het bevel voor een tijdelijke stop en er vond tussen hen enige discussie plaats. Een paar minuten later gingen we weer verder. Het bleek dat de route die we moesten volgen het onderwerp van de discussie was geweest. Inmiddels realiseerden we dat dit een grote stad was, en al snel kwamen we bij een brug over een rivier. Er was begonnen met het opwerpen van barricades op de brug, ongetwijfeld met de bedoeling een gemakkelijke doorgang te voorkomen. Het was verbazingwekkend hoe zo'n 800 mannen door een stad kunnen marcheren in het holst van de nacht zonder dat iemand ook maar aanleiding

vond om daar kennis van te nemen. Het geluid van honderden voeten moet men zeker gehoord hebben. Vele jaren later toen ik de route van die mars bij benadering gevolgd heb, concludeerde ik dat het hier om de stad Breslau en de rivier de Oder moet zijn gegaan.

Toen het geleidelijk licht werd in het oosten, verlieten we de snelweg en werden opnieuw langs landweggetjes geleid. De logica was, denk ik, dat het gemakkelijker was om accommodatie voor ons te vinden dan wanneer we op de hoofdweg zouden zijn gebleven. En dit bleek ook zo te zijn want kort daarna sloegen we weer af naar een boerenerf. Moe van de langste nachtmars tot op heden, snakte iedereen naar de rust van een schuur met hooi. Enkeligen hadden andere aspiraties. Aangezien de voorraden groenten verboden plaatsen waren, richtten deze paar individuen hun aandacht op de koestallen, omdat in de winter de koeien binnen gehouden werden en gevoed werden in de stallen. Deze produceerden ook elke dag melk en moesten dus elke dag worden gemolken. Het moet een verrassing zijn geweest voor die boer toen hij die ochtend kwam om zijn koeien te melken en er een aantal droog zag staan omdat ze al gemolken waren door enkele ondernemende krijgsgevangenen die de opbrengst allang geconsumeerd hadden. Een goed voorbeeld waar de tussenhandelaar wordt overgeslagen en het product rechtstreeks van de producent naar de consument ging. Helaas hoorde ik niet bij de gelukkigen die deze traktatie kregen, maar degenen die er wel bij waren, zullen het zeker hebben gewaardeerd. Het resultaat van deze actie zou nog een staartje krijgen. De boer moet zijn "droge" koeien hebben gemeld aan de bewakers en vanaf dat moment werden niet alleen de groentevoorraden bewaakt, maar

ook de stallen. Opnieuw hadden we een tik uitgedeeld, wat betreft het extra wachtlopen dat nu moesten worden gedaan.

Deze nachtelijke mars zou de laatste blijken te zijn. Vanaf nu liepen we overdag. We kwamen meer en meer burgers tegen die westwaarts gingen met wat ze aan persoonlijke bezittingen konden meevoeren op hun verschillende vervoermiddelen.

Op ongeveer de 20^e dag van onze mars door het Duitse platteland liepen we door een plattelands-dorpje en tot onze verbazing werden we, in plaats van naar een boerderij voor de nacht, verder doorgeleid naar een spoorwegrangeerterrein en daar tot staan gebracht. Ondanks onze herhaalde vragen aan de bewakers kregen we geen definitief antwoord over onze bestemming. Alleen kregen we te horen dat we onze reis per trein gingen vervolgen. We herinnerden ons allemaal de tocht naar Bankau, en we hadden al snel onze hoop gevestigd op het relatieve comfort van een spoorwegwagon. De reis zou worden afgelegd in gesloten goederenwagens, met 40 man in elke wagon.

We werden naar een rij van dergelijke wagons geleid die op een zijspoor stonden. De deuren werden open geschoven en er werden 40 man in elke wagon geladen. De wagon was leeg op wat stro na dat verspreid op de vloer lag en er stond een zinken emmer in de hoek. De deuren werden weer gesloten en vergrendeld. Het enige raam was een kleine opening zonder glas van ongeveer 60 centimeter bij 12 centimeter aan elk uiteinde van de wagon. Toen alle wagons waren ingeladen voelden we de schok toen de locomotief werd aangekoppeld en de ruk toen de trein begon te bewegen. Zij die geluk hadden aan de zijkant van de wagon te staan, hadden iets om tegenaan te leunen. Zij hadden

een duidelijk voordeel ten opzichte van de rest, die in het midden van de wagon stonden zonder enige ondersteuning. Spoedig zat iedereen diep ineengedoken in verband met de beperkte ruimte op de vloer. Van benen strekken, laat staan languit liggen, was geen sprake.

We waren in de late namiddag op de trein gegaan gestapt en toen de nacht viel zaten we samen ineengedoken in het donker. Er waren geen rantsoenen afgegeven voordat de reis begon en we kwamen er al snel achter dat er niet eerder eten zou worden uitgedeeld totdat de trein stopte. Ook al had de trein die nacht meermaals even stil gestaan, pas de volgende ochtend werd er echt gestopt. De deuren werden geopend en door de geopende deur van de wagon zagen we dat we op een zijspoor stonden. Voorts zagen we enkele in *kaki* geklede figuren, vermoedelijk legerpersoneel, verschillende werkzaamheden uitvoeren. Met twee bewakers bij de deur mochten we naar beneden springen en onze benen strekken om de druk van zo lang krap zitten te verlichten. Het bood ook een gelegenheid om aan de roep van de natuur gehoor te geven en in plaats van op de intens smerige en inmiddels

Krijgsgevangenkamp voor luchtmacht-personeel Stalag Luft III Sagan in Polen. Cottam en Coyne hebben nooit in dit kamp gezeten.
Bron:
<http://www.dk259.nl/>

*De centrale straat van
Krijgsgevangenenkamp
Stalag IVb Mühlberg in
Brandenburg. Cottam en
Coyne hebben nooit in dit
kamp gezeten, maar de
kampen vertoonden vaak
overeenkomsten.*

*Bron:
<http://en.wikipedia.org/>*

overlopende emmer nu onze behoefte in het vrije veld te doen. Inspanningen om wat schoon en droog stro te verkrijgen bleven vruchteloos, zodat het natte en stinkende stro dat de vloer van de wagon bedekte, zonder pardon gedumpt werd op het spoor. Nog steeds geen teken van rantsoenen, en omdat onze laatste maaltijd van roggebrood en koffie die ochtend was geweest, hadden we enigszins trek, om het zacht uit te drukken. Uiteindelijk verscheen er een handkar met broden, geduwd door een bewaker. Dit alles werd met veel gejuich begroet, maar tot onze ontsteltenis vertelde de bewaker dat we slechts vier broden zouden krijgen. Dat betekende één brood voor elke 10 man, en omdat elk brood ongeveer 40 centimeter lang was, maakte dat het rantsoen tot een stuk brood van ongeveer 4 centimeter dik. Zonder

mes was het volgende probleem hoe de broden in stukken te verdelen. Dit werd opgelost door één van de bewakers die de broden op de vloer van de bestelwagen met zijn bajonet in stukken sneed. Om het brood aan te vullen, werden er kleine stukjes van een soort kaas in een doos neergezet in elke wagon en tenslotte werd een grote ketel langs de trein getild en iedere wagon werd om de beurt toegestaan hun bekertjes vullen, voordat de trein weer verder reed.

We brachten in totaal vier dagen in de trein door. Soms werden we op een zijspoor gezet om belangrijker vervoer dan het onze voorrang te verlenen. Op de vierde dag, nadat de trein een aantal keren was gerangeerd en opgehouden, kwam de trein tot stilstand en werden de deuren geopend. Deze keer waren er meer bewakers dan bij eerdere stops en daarnaast was er een aantal officieren aanwezig. Voor het eerst in meer dan drie weken hadden we een stationsbord voor ons: "Luckenwalde", waar dat ook maar mocht zijn. Maar het was blijkbaar het einde van onze reis. In rijen van drie liepen we van het rangeerterrein af de stad uit. Het was misschien een uur of zo later dat we in het kamp aankwamen waar we gedurende het resterende deel van de oorlog zouden blijven.

###